

Бр. 344 M +

ЧЕТИРИ ГОДИНЕ

ИЗ ПРОШЛОСТИ

(ЦРТЕ ИЗ КРИМСКОГА РАТА.)

ПРЕВЕО СА РУСКОГА
СВЕТОЗАР И. ЗДРАВКОВИЋ.

I.

БЕОГРАД
У ШТАМПАРИЈИ НИКОЛЕ СТЕФАНОВИЋА
1866.

Pa9 Cp I 526/A. 1

Р19 СрЈ 526/1.1

30

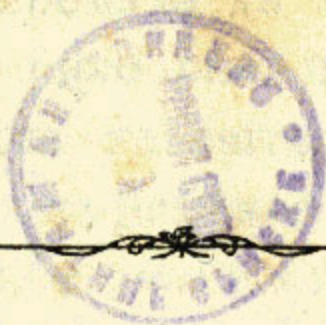
ЧЕТИРИ ГОДИНЕ

ИЗ ПРОШЛОСТИ

(ЦРТЕ ИЗ КРИМСКОГА РАТА.)

ПРЕВЕО СА РУСКОГА
СВЕТОЗАР И. ЗДРАВКОВИЋ.

I.

БЕОГРАД
У ШТАМПАРИЈИ НИКОЛЕ СТЕФАНОВИЋА
1866.

ДЕТЯРЪ И ЛОДНИКЪ

ИЗЪ ПЪРВОТО

(ИЗЪ ПЪРВОТО КЪМЪ СКОТА ПАТА)

СЪБТО... ПЪРВОТО

№ 684612
ИЗЪ. СР.

ДЕТО

ИЗЪ ПЪРВОТО КЪМЪ СКОТА ПАТА

1800

УСПОМЕНЕ ОФИЦИРА.

ДЕО ПРВИ.

I.

Дан на поштанској станици.

У години 1854. ја сам био премештен из корпуса у офицере и намењен за *** батерију, која се спрема да полази у Крим.

Трудно би било описивати сва осећања која су обузимала невештога кадета, кад је први пут осетио на раменима пријатну тежину еполета. Какву знамениту славу, колико нада за будућност не нацртаваше његово детињско и не прекаљено уображење!..

Као што су сви, тако сам исто и ја осећао и мислио. Мисли, све једна за другом, врзле су се и гомилале по мојој глави, претворивши се у читав хаос. Сад почех да у-

бражавам да сам у пољу код топова; а с друге опет стране да се црни непријатељска батерија. Сад у један мах као да сине ватра, па друга... па трећа — и, непријатељ се изгуби у облацима од дима. У исти мах... прозвижда ми неколико ђулади изнад главе. Ја приђем к мојему топу, наперим га, командујем... прасну силно, граната загуди — и дим их покри све за неко време. Тек мало постоја, ал' се опет зачу страховит тресак код непријатељске батерије и велики круг од дима подиже се у ваздух, заједно са барутним сандуком. — Ој, младићу, добро је испало! разлегаше се око мене.... Но ето сад чуда, тај се дим разби и из њега искрсну грдна коњица, бесно јуриши на батерију, тако, да је сва земља дрхтала под копитама силених коња, — али, мене то ни најмање не застраши: ја сам стојао хладнокрвно и најпосле почео да вичем и да ободравам војнике. Топ је пун, коњица јуриша непрестано... опет пали... све покри дим — и звиждање картеча за неколико тренутака прогутаваше сваки други шум. Поче ширити ветрић — све постаде чисто; сад тек опазим да је сва коњица разасута и да уступа натраг. — Одма другога дана дођем у друштво, ал' моје груди краси жута лентица... И још много подобних пред-

става стварало је моје уображење, јер сам по кад — кад тако усхићен био, да ми је срце куцало као чекић!..

Пробавивши ту недељу у Петробургу, после мога авансовања, као и многи моји вршњаци, покупујем много које шта (саму трулеж) све као узгред; изберем доброга друга за пут, стрпам цело моје незнатно имање у торбу и одем из Петробурга да доведем батерију, у коју сам био одређен. Ја и мој друг сагласисмо се да ударимо на варош М***, где је Зулин, (тако се звао тај мој сапутник —) имао родбине, па ктеде да проведе ту неко време на рачун осмодневне одпуске.

И тако, једнога прекрасног јутра крену смо се из Петробурга управо московским друмом. Дан је био красан. И с једне и с друге стране друма гатчинскога пролетаху нам испред очију као муња ливаде и њиве. Брзо се удалисмо од престолнице, и опомињући се дивне и безбрижне младости, путовали смо непрестано не жалећи ни најмање. Ох, како сам пријатно дисао чист пољски ваздух и како постадох чисто слободнији, кад остависмо за собом Петробург, — који изгледаше као каква тавница — и наступисмо у красне пољане! Нисам жудио, као пре тога, да видим са корпуског прозора бар како лете тигре, по-

стадох слободан као и оне, и мисли ми летише слободно по неизмерним даљинама; нисам се бојао ничега непријатног, или каквог зла; свуда сам наилазио само на свет, весеље и осмех.

Промену смо коње у Пулкову, и прођо смо већ и Гатчино и станицу преображенску, па онда почнемо све трком и нигде се не заустависмо на бело-руском друму. Мало после жао ми је било Петробурга, и нека је за поче ми стезати срце, кад наступисмо на поштански друм — ту мртву пустињу.

Неколико дана путовали смо без одмора, не преноћивши ни на једној станици, и на последку стигосмо сањиви, гладни и уморни у М***,

При самом уласку у варош нападе нас читава гомила јевреја, нудећи нас разним ескапом, и показујући нам обштинску кућу.

— Одите к мени, молим вас; код мене вам је све добро! кричао је један између потомака израилевих, машући рукама као згранут.

— Код мене је боље, нећу вам много искати, — по десет пута потвораваше други, и трчаше све у кас за нама, само да достигне кола. — Молим вас, хајдете код мене!

— Ја имам врло красну и удесну собу за вас, виче трећи из петних жила, само да би се могао чути, јер су точкови од кола по камењу велику звуку правили.

Неки опет тако се осмелише, да и саме коње почеше хватати за уздице, ктејући можда тиме да покажу где им је стан, јер сигурно беше у другој којој улици, а не у оној, којом се ми возисмо; но ту је помагао доста бич кочијашки, те цела гомила поче одступати, пуштајући нас напред слободније, а и оне, који баш ктедоше да испитају електрицитет кочијашева бича; јер никако им није ишло у рачун да пропусте кола, а особито у којима су млади официри.

— Причекајте мало, дерао се из даљине један јевреј са котарицом у рукама, ал' не смеђаше да приступи ближе колима.

Кад то чу Зулин, стаде мерити трговца од главе до пета.

— Пробајте моје лимуне; Бога ми, ово је најбоља сорта! и говорећи то стаде се приближивати и ухвати се руком за кола. — Стој, стој брате! рече кочијашу — господа хоће да купе мало лимунова.

Но кочијаш уместо да му одговори што ошине коње и — јевреј одекочи на страну.

— Пробајте, не жалите новаца, викаше непрестано јевреј, хватајући ме за рукав од шинела (огртача): — ево ваљаних лимунова... А — іоі... закука у један мах жалостиво, јер су му леђа бридила од жестоких удараца, па одмах престаде фалити еснап. — Шта, зар тако! Шта то значи?

И изгубивши сасвим ону прву енергију, обеси нос, па оде улицом псујући.

Из почетка іако су ме забављале такве појаве; но кад се већ није више могао трпети безобразлук јеврејски, а гомила беше све већа и већа, тако, да нисмо могли од њих ни поћи напред, осим ако би ктели да оскатимо кога од тих среброљубаца, викнем іа кочијашу, и бич његов стаде за час севати по гомили, те тако се једва опростимо те беде.

Пођосмо управо к нашим друговима, који стигоше у то место на неколико недеља раније од нас, и одахнуше мало од школских мука, ступивши у тамошњи гарнизонски батаљон. Зулин оде к родбини, обећавши ми се да ће ме сутра дан одвести к његовој матери; а іа се зауставим код друштва за сво време, док сам се ту бавио, те за то време упознадох мало официрски живот.

И перо моје неће да ме слуша, и да ме послужи да опишем тај живот. А због чега?

Нека ме читаоц не пита. Но то само кажем, да је тај живот сама незанимљива проза.

У то време, кад сам први пут дошао међ свет, допадао ми се тај живот. Кад само помислих, са каквим сам удовољством испијао чај у кругу другова, и не мислећи на то, да је тај чај купљен из руку јевреја, на рачун будуће славе, о којој моји млади господичићи много уображаваху, тако као да су већ неки прослављени коменданти!

Кад мало одахнух од пута, решим се да помоћу мојих другова, који су много боље познавали место, разгледам све знаменитости у тој вароши. Дакле, пре свега, упутимо се ка градини варошкој, коју називаху „Губернаторска,“ по овој прилици стога, што је жена каквога начелника имала обичај да ода туда недељом и празницима, и што је светлила међ тамошњим госпама; затим прођемо кроз булевар, у коме у тај мах не беше нигде никога, и који још није био сасвим довршен; видисмо и статују, све из самих људи састављену, а то је сигурно с тога учињено било, да се докаже високо развиће и покажу вештине у тој вароши; мало затим свратим у чувену колачарницу, у којој се израђиваху чоколаде; прођосмо и по свима оближњим местима, која беху окружена великим и ве-

личанственим зградама, и на последку, видивши све, што смо доспели да видимо, уђемо и у цркву да се помолимо Богу. — После молитве разгледасмо силан свет који се беше скупио — разгледасмо и лепе и ружне, слике са капама и разним цвећем.

Већ је био сумрачак кад наумисмо да се вратимо кући, после толикога шетања; разуме се воља за јело такво је била, каква се само зажелити може.

Време ми је доста тешко пролазило, а то све с тога, што нисам ништа радио; док најпосле не дође час да оставим М***.

Једнога красног дана ето ти Зулина са својим рођацима; носио је неке завежљаје и торбе у којима беху јела. Ја одем у пошту по коње, и непрође ни пола часа, а ми се већ опростисмо са М***, решивши се, да први пут чим узможемо опет у М*** дођемо. Међутим ваљало нам је потрошити то мало закуске спремљене за пут. И тако се други предлог почео извршивати одмах, чим смо оставили за собом варошке капије.

Путовали смо мирно. У томе путу долазиле су Зулину честе прилике да употреби свој бујан карактер, но наравно нису нас ни зла следства мимоилазила. На последку дођемо близу до једне станице, која беше уда-

љена подједнако од једнога до другог места, а скривена у једној шуми, као да се стиди и сама што је мрачна и јадна. Незнам због чега, али кад сам угледао још из даљине тај кућерак, чисто ми се смучи, јер сам још унапред слутио, да ће нам се на тој станици морати нешто непријатно догодити. И гле чуда! слутње ми се испунише.

— Еј кочијашу, — је ли то поштанска станица? — запитах кочијаша, јер сам хтео да се уверим, да л' је баш то станица.

— То је, одговори ми он; и, као помаман викну на коње, замахнувши бичем, те за неколико минута прејездисмо четврт часа, јер толико је управо требало терати до станице. Кола се зауставише на томе месту, звонца престаше, и пред нас изиђе надзорник, али јадан, такав, да је вредно да се бар у неколико опише та ругоба.

На њему је био тавно-зелен здепан гуњ, који није додирнула четка може бити већ неколике године, био је сав истрвен, по чему се могло закључити да је ношен кроз неизбројне године — Бог би сам знао од када. Шта више, на јаки, на којој је био гуњ затегнут није се видило ни трага да те кадгод било злата; међутим, све је још остало у целости, осим доње петље, која је била сувишна.

Чим се надзорник само мало с места помакао, одмах су се дугмета почела љуљати као звонца, јер је нарочито ишао на то, да сваки види па да му се диви. Осим тога с друге стране опет беху све неке рупе, на којима су негда била дугмета, све је то показивало, да се тај украс ваљао дуго по тој тавници, јер су се по средини виђали већ сури конци. Чакшире су му до колена, а ципеле и боја њихова скоро налик на гуњац, само што су ципеле биле врло мало чистије. На њима си могао испод гуњца спазити црно парче, које је светлило као какав венац од самих сурих конаца. Најпосле, разне светле закрпе, које украшавају нека и нека места по њима, довршују ту красоту. Осим тога ципеле, ако се може тако назвати неки род папуча израђених од сара (са чизама), са уре-заним, налик на срце, парчадима; на њима нема ни трага од штикаља — то је сво руво тога надзорника. Представите сад себи, да су те хаљине на сувој, високој а танкој фигури налик на човека са накострешеном и разба-рушеном косом, изнурена, витка етаса, налик на суву рибу, и — на последку, са носем, који изгледа као каква грдна брадавица, па ћете имати подпуну представу о поштанском

надзорнику, који нас предусрете пред станицом.

— Коње! брзо коње! не могу да чекам! повика Зулин, искочивши хитро из кола.

— Коња нема, одговори доста сурово надзорник: — сви су до једнога одведени.

— Да видимо, рече Зулин, и пође управо у кућу, гледећи надзорника преко ока, са неком важношћу.

— Где је књига?

— Тамо у тој соби.

— Да видимо.

И одмах обојица уђоше у кабинет надзорнички.

Ја кажем кочијашу да поскида ствари, па се упутим и ја управо у собу надзорникову, да видим како ће се довршити преговори између Зулина и њега.

Соба, у коју уђох, била је исто тако чиста, као што је и њен надзорник, а тако влажна и пуна некога несносног задаја, као што је већина станица на тим пустињским поштанеким друмовима. Управо наспрам врата намештен је био диван обшивен сахтијаном а тај је негда био зелен, — па, кад седнеш на њ, чисто звони као кад прасе цичи кад га човек узме за ноге; а час по час опет шкриц-

не као болесник, кад се пренемаже од тешке боље.

Испред дивана стајао је дубов сто', обојен на црно, с тога, што је таква боја најбоље одговарала идеји многога служења, — идеји дуговечности, и што се није ктело да га домаћин мора сваки час чистити. По крајевима стола наватали се беху дебели слојеви од блата, по законима земне формације. Многи украси, који као неки потоци изгледаху, били су нацртани по столу; осим тога, видели су се и неколики кругови, по којима се могло врло лако закључити, какве су величине биле чаше, а около њих на понеким местима виђаху се угљене рупе, које су начињене кад се чај (теј) кувао — то је све сачињавало неки фантастички мозаик, и доказивало, да су га скоро оставили гости, који туда пропутоваше и чајем се крепише, док нису коње добили. Доле по земљи (поду) разбачено беше неколико столица, од којих су неке имале и сувише ногу, које изгледаху управо као летњи изданци. — Баш до врата стајала је друга столица, мало мања од оних пред диваном, а такође украшена са неким чудноватим сликама. Над том столицом о зиду висаше неко огледало, састављено од неколико комадића, а улепљено сво хартијом; испод

њега обшена је била карта, на којој је извајан Карло XII. под Полтавом; под ногама коњским израсте беху све саме палме, које одмах опомињу путника да мисли о Флори полтавске губерније. На хоризонту, — а то је требало погодити, извајано је сунце, као да је изишло из облака од дима; а од куда је тај дим, и то се није могло лако сазнати.

Насмејаш се чисто нехотице, видећи да је то снимак пушкинове слике:

„Горитъ востокъ зарею новой.

„Ужъ на равнинѣ, по холмамъ

„Грохочутъ пушки. Дымъ багровый

„Клубами всходитъ къ небесамъ

„На встрѣчу утренимъ лучамъ.“

У зачелу, над диваном, виси слика, која алегорички представља славу руску. По зидовима мало даље повешане су тарифе путничке и таксе за оне, који путују на поштанским коњима; мора бити због тога, да увећају славу рускуи да покажу унутрашње благоустройство.

Док сам ја разгледао те украсе, у другој се соби заметула беше читава кавга, и по највећма се чујаше глас Зулинов. Знајући још у напред на шта ће најпосле испасти та

кавга, пођох управо тамо — али сад тек угледам слику праве наравствене борбе. Зулин је стојао на сред собе разјарен као рис, па сваки час размахиваше рукама, а надзорник, смешећи се, хладнокрвно одговараше на ватрена питања његова.

— Зашто ми солите памет! викао је Зулин. Три коња ено у штали. Одмах да сте их спремили! —

— Не могу никако, одговори му надзорник, — то су курирски коњи. Не смем ја никако давати курирске коње.

— А зар само толико има курирских коња!? Колико има свега?

— Три.

— И два су већ одређена?

— Два, јесте.

— Куририма се оставља по један, а не три. . . Одмах да сте презали!

— Не смем, одговори надзорник доста слободно и стаде се приближивати вратима: — код мене мора бити увек три коња курирска.

Да је Зулин мало блажије и пријатељски са надзорником разговарао, можда би коње већ одавна добили; но, мора да је тај суров тон Зулинов и учинио, те паде у не-

милост код надзорника; наравно, с тога се баш и решио да нас толико задржава.

— А што се ви обрецујете на ме? . . . Одмах да сте упрегнули коње, или ћу вас тужити, говораше му Зулин врло ватрено.

— Па шта? тужите ме. . . Ја се ни најмање не плашим те ваше тужбе, одговори му надзорник доста грубо и ктеде да изађе на поље.

Зулин га задржа.

— Ја вам кажем још једанпут, одмах да дате коње, или ћу. . .

— Немојте да се једите толико, драги господине, ја сам већ четрдесет година овде. Ако се инатите, онда се не надајте да ћете их добити и до сутра! — И кад то изговори исправи се и подбочи достојанствено.

Зулин готово ктеде да изиђе из коже од тешке љутине. И пре, но што ја приђох да га умирим, горопадно махаше рукама.

— Ето ти четрдесет. . . бесрамниче један. . .

И зидови надзорничког кабинета издадоше из себе неки особит тужан звук, који произведе песница.

Надзорник се и не помаче с места. Само климну главом, и на лицу му се могла приметити мало тавнија боја од обичне, осо-

бито на оној страни, на коју мој друг просу-
сав свој гњев.

— Е, сад се надајте да ћете добити ко-
ње! проговори надзорник, гордо узбочивши
се, као да је ктео тиме да искали гњев свој,
па јурну на поље.

— Шта учини? рекох ја Зулину, није
бадава она његова претња. Сад ћемо морати
чекати на коње до сутра.

— Он не треба да се противи толико.
Шта, мисли ваљада да се због његових то-
ликих година може и сме тако безобразно
испињати на мене. . . То ће му служити за
памет. . . Да је бар какав кочијаш, пости-
љон, него једна протува светска! Тако му је
и требало. . . Он се мора мени клањати, а
не још да сме да се противи. Тако му је и
требало; па, ваљало би и још који пут пов-
торити ту операцију —

— Доста му је било. . . Окани се.
— Доста? Није то доста, то је врло ма-
ло. Требало би га удавити.

— Али, то ће нам много нахудити. Сад
морамо чекати коње; догод не дођу с пута.

— Шта, нахудити? Мора их дати сад,
овога часа. Јер ја мислим још да он једва и
чека кад ћемо отићи.

— А, да му није случајно заповеђено да нас задржи два дана овде?

— Та неће му остати ни зуба у глави... причекај мало, ја одох опет да се разговарам с њим.

— Немој; требало би ја да покушам. Са силом се ништа не учини.

— Мени је све једно, иди...

Већ се било смркло. Доста сам имао муке док нађох, по мраку, надзорника, који се беше посадио на кола, и са неким достојанством разговараше са кочијашима. Угасито зелена, а блатава боја, преливала се по крајном лицу надзорниковом, и лепо се слагаше са сурвинама у поштанској кући; и, да се није он помакао, лако би се могло сваљати преко каквога пања или пасти у какву бару.

Кад га нађох, упитам га:

— Јеси ли упрегао коње?...

Надзорник ме погледа преко ока и окренувши главу на страну одговори:

— Нису ту коњи.

Мора се признати. Та грубост и мене јако разједи, но уздржах се одмах. Надзорник виде и сам да се грубо изразио, а то му се могло на лицу прочитати, јер изгледаше чисто као да преза.

— Још се нису одморили коњи, изволите уверити се, настави он, као да се ктеде тим извинити, па онда поче загледати пануче.

— Слушајте, наставим ја даље, — нема изгледа да ће се преговори на миру довршити: — но, да вас упитам то, — зашто мене задржавате од пута, што сам вам ја скривио, ако је мој друг крив?

— Јасно се приметило, да се после тих речи надзорник мало повратио.

— Душе ми, вама би радо дао коње, одговори ми, као тешкајући се. Не бих вас ни минуте задржавао, сам ми је Бог сведок... Ако ви сами хоћете да путујете, онда ћу овога часа упрегнути коње, при свему томе, што се још нису ни одморили од пута... Но, боље би било да идете ујутру; згодније је путовати.

Из тих његових израза уверих се савршено, да ћемо се сутра дан кренути са поштанске станице. Па зато заповедим да се пристави самовар и пођох у собу, жалећи што је мој друг био тако груб спрам надзорника. Зулин није много марио за мој разговор и резултате његове, него се извали на диван, па запали цигару.

— Шта би? питаше ме он.

— Ништа... Неће да да коње!

— И ти му зар ништа не учини?

— Зар да се срамотим!...

— Ај, ај, било би му... Та то је нека скотина!... Па шта! нешто треба радити.

— И требало је, право је имао што се узиогунио! Били би већ до сада на другој поштанској станици...

— Па шта то чини? Мало доцније стигли бисмо, то је све.

— Ал' ко би заспао у томе ђубрету!

— Спавати морамо, — како је — тако је.

Не прође ни пола часа, ал' ето ти на праг једне бабе, страхота гнусне, где носи самовар. — Поче пипати по столу тражећи равно место, па чим суд спусти, оде без обзира.

Прошло је још пола часа. Самовар преста кипити, само још брујаше по мало; то брујање воде, за чај, чешће је пратила и шкрипа стола, али није то ништа чудно било.

Не могах више трпити, па одмах отворим врата и продерем се колико ме је глас заносио.

— О — о — і, бабо!

— Што заповедате?

— Камо чајник, чаше, кашике?

— Судови?

— Па дабоме.

— Треба јавити, јер се за судове плаћа особена такса.

— Баво да вас носи! Дај брже!

— Имате ли ви чаја?

— Имамо. Дај нам само чајник?

— А заповедате ли и земичке?

— Не треба нам. Само брже судове донеси!

— Одмах...

— Но, брже, хоће да искипи.

Таки...

Тако нам се светно надзорник, и да му је било могуће, ни воде нам неби дао, изумимајући једину ватру.

Мало час, ето бабе са судовима. На служавнику донесе нам тврду, изгрижену и тако прљаву назови — земичку, да је гадно било и узети је у руке.

— Шта, зар нећете земичке? кречала је баба, постављајући судове по столу.

— Нећемо, бако; фала ти на такој земички.

— Зашто то, шта јој фали?

— Једи је сама, ја нећу.

— А зашто да донесеш такву земичку, зашто, је ли? викну Зулин на бабу, и скочи с дивана па јој поче претити песницом.

Баба се измицала натрашке.

— Ако вам није по вољи, ја вас не присиљујем да је морате узети, одговори баба, страшно погледајући на Зулина.

— Али, како смеде да донесеш то благо — а? Што не говориш!

— Зар сам вам ја крива што земичка није боља?

— И, ово је земичка?

— На сваки начин земичка?

— То зар земичка?

— А да што је то?

— Е, једи је сама... И одмах узе са служавника земичку, па поче баби трпати у уста:

— Једи!

— Нисам је ја за се пекла, рече баба, остављајући земичку на страну.

— Него, за кога?

— За господу.

— Зар тако гадне земичке за господу?

— Није гадна — та то је од прве сорте.

— Бабо, носи ми одмах с очију ту прву сорту; јер, ако ме доведеш у јарост — може свашто бити.

— Дакле вам није по вољи? рече баба, окренувши се к мени.

— Па зар још смеш да питаш? повика Зулин. — Кажем ти, одмах иди —

— А шта си ти те се толико горопадиш? . . . Мени нико не може заповедити да идем, . . . ја сам овде домаћица — жена надзорникова . . .

Зулин се распали.

— Ох, вештицо једна! . . . Чувај се да и тебе не почастим, као што сам тога твог мужа . . . и то разуме се, батином. Торњај се!

— А зашто ме псујеш? поче баба, чисто одскачући са земље од силне љутине: — Та и ја умем говорити. . .

— Одмах се извлочи, кажем ти! —

Зулин узне бату.

— Зашто да ме тераш, кад ми је воља — умем и сама ићи . . . Гле благородника. . .

И затим одмах изађе из собе. — Дуго се разлегаху неслане псовке по ходнику, који дели кућу на две половине.

— Ето ти комедије! рече ми Зулин.

— Преседе ти твоја суровост!

— Па, као што ми је пресело?

— А што се жавциш са сваком несрећом?

— Ово је беда! Ту не помаже језик . . . Гледај ти, молим те, како је безобразна та стара вештица!

— Па оне су све такве. . .

— Слушај, слушај . . . још се није стишала, рече ми Зулин, прислушкивајући шта

говори баба. — Стој мало, да идем да је умирим!

— Окани се човече тога, опрости јој. —

Зар ти је још мало? —

— Е, е, не срди се, нећу.

Кад попијемо чај, спремим се ја да легнем, и то на диван. Зулин није ктео да спава на дивану, него се пружа по земљи. Није још било ни осам часова, а Зулин већ за'рка, а ја — ни да тренем. Седнем и наслоним се на столицу, па почнем да расмишљавам...

Бог сам зна о каквој сам славној и сјајној будућности уображавао! Чинове, ордене, непријатељске батерије, красан изглед, и т. д. — Све се то гомилало и најпосле доводило ме у усхићење... Учини ми се да сам у корпусу, па ме окружили кадети и чуде се и завиде моме чину! Па гледају ме злобно и завидљиво, јер сам и ја до скоро носио њихову мундуру и друговао с њима! Једноме између њих допала се дугмета. Поче их загледати и ватати рукама; окреташе на све стране, као да хоће да их одкине. Та детињска љубопитљивост јако је ласкало мојој сујети. А да л' и ја сам нисам тако радио?... Други ми опет мери капу, трећу рукавице... „Сама шала“ — рекох ја — „чудо још што не покваристе!“ Глупаци ми све повратише и

окануше се више дугмета. Прошетах се затим по сали... Ох, како красно звечаху моје мамузе! читава се ларма дигла... Мало после учини ми се као да сам у корпуској градини... Пошто се већ уморих, играјући на балу, упутим се управо на обалу реке и стадох слушати како се красно разлежу по површини речној кларинетски (род свирала правих, која се у војнич. бандама употребљавају), звуци, који долажаху из касарне, — јер је касарна била близу реке на брегу... Кларинети умукоше... нестасе касарне... нестасе и реке и градине... Исчезну и слава руска, која висаше о зидовима у поштанској станици, — све се створи у тавне зидове... На послетку и ти зидови исчезоше, и ја заспах... У један мах створим се у школи, седио сам у последњој клупи и дремао, јер ме успова бледа светлост од лампе и јака вика професора историје, који ходајући по соби, причаше о царовању Дарија Хистаспа. Затим на једанпут прекиде причање нека вика. Састадох се са сродницима... нека ме изза чисто спопаде, прогледам и спазих учитеља... Он величанствено оде на катедру, хоја да ми запише примедбу, да „не пазим.“ — Сутра дан опет сам уображавао, ал' не беше овога последњега. — Изађох из клупе,

као да молим за опроштај . . . и, ухватим
учитеља за руку . . . Диван, на коме сам се-
дио, жалосно зачича — и ја се пробудим!
Погледам на часовник; девет и по — време
је да се спава. Мислио сам да пораним зором,
како би могао до шест часова стићи у варош.
Смислио сам да одем и у колачарницу да
једем што; а то већ одавна нисам чинио . . .
Ето ме и у колачарници. Наручим јело, и
као очајник стрпоштам се на диван. — Ка-
ко ли ми пријатно беше, кад после толикога
путовања, седох на мек диван! Управо поред
мене стајала су стакла са разним посласти-
цама. Пред стаклима је намештин био сто' . . .
И гле у један мах чуда: стакла оживише . . .
клањаху се једно другоме, одкотрљаше се —
и, нека уђоше готово у зид, но у тренутку све то
исчезе, и судови и стакла и сто' — и све спра-
ве колачарске . . .

Јутарњи поветарац расхлађиваше ми лице
— и ја се пробудих. У собу уђе један госпо-
дин са путничком торбом на леђима. На ли-
цу му се могло прочитати, да му није баш
најповољније; — може лако бити да му се
није допадала моја постеља, јер је то био
јасан доказ, да исчекујемо коње, и да ће и
сам тако среће бити.

Већ и сунчани зраци упрли беху у про-

зор, кад се коњи почеше презати у кола. Одморни су били, па почеше фркати и пара им излажаше на поздрве, одлећући у свеж јесењи ваздух. Надзорник, дремљив и не умивен, по прилично весео, изгледаше као да још мисли о јучерашњици; дође на друм, и окренувши се к мени, рече ми умиљато:

— Е, ето вам коња. Бог нека вас благослови у путу, — у здрављу да путујете!

— А зар мене нећете да благословите рече Зулин, дижући се из постеље. Ја ктедох баш да идем с вама у коњушницу, да се уверим, јесу ли коњи ту; али, срећа је ваша велика што сам заспао.

— Извините, господине официру! није моја кривица била; јер коња није било дома.

— Јест, није коња било... Али, да је било зарадили би и самовар и судове.

— Ето сад! проговори жалостивим гласом надзорник, и поче махати руком — заиста неваља.

Зулин се стаде смејати.

— Вама смо дужни двадесет копејки, је ли? наставим ја, само да се једанпут прекину ти разговори, и, намиривши се са надзорником, заповедим кочијашу да слаже ствари, па онда почнем правити цигару, јер је и Зулин пушио.

Надзорник је још у соби стајао; сигурно очекиваше да види, да л' ће њему што припасти. — Пришуњио се беше уз врата, као да нешто ишчекиваше — али шта, то је он сам знао. По свој прилици голицао му је ноздрве дим од распаљених цигара, које ја и Зулин чурисмо. Кад је спазио био да и ја почињем цигару правити, није више могао да се стрпи, а на сву прилику надао се да ћу му ја заштитник бити. Реши се најпосле да иште од Зулина дувана. Велика глупост извајана му беше и на челу, јер пође к нама све на претима. Погледа у мене, и кад је спазио да се ја осменух, ослободи се и полагао протеча моме другу:

— Молим вас за мало дувана... Немам више ни труни... Морам некога у варош послати да ми купи...

— Па баш ти ни труни није отало? рече Зулин, смешећи се.

— Ама баш ни мрве, — жалостиво му рече надзорник.

— Па шта да чинимо? Кад би могли кога да пошљемо у варош; а међутим већ поче Зулин кесу уклањати и насмеја се по други пут, као да је ктео надзорнику да дозволи само кесу да омирише.

Но ја му уздржах руку и пружим надзорнику дуванску кесу. Он одмах дочепа, па тури руку — а рука му је као четка, којом се блато чисти — и зграбивши прилично, као да се хтеде поклонити, па иоче:

— Благодарим; али, при свему томе, брзо потражи врата, јер се бојао да му не председне дуван.

— Права животиња! рече Зулин, кад надзорник већ изиђе. — Сад му је срце на месту, само кад наплати таксу за самовар и узе дуван. — Но наравно, то ти је права животиња; удри је, па после подај да једе — и опет ти благодари.

На последку, ствари већ беху сложене, и ми се кренусмо.

II.

Познанство са Кримом.

Мало час остависмо красне брежуљке, искићене цвећем, прођосмо и мост преко Дњепра и наступисмо у Чернигов, а то је цвет међу малоруским варошима — и доспемо најпосле у Кијев.

Бавили смо се у њему двадесет и четири часа, и потрошили неколико рубаља, па

продуживши пут, прођемо срећно кроз Николајев и Херзон; затим преко Перекопа управо у Крим.

„Ево и руске Италије,“ домислих ја, опомињући све усхићених причања професора о клими кримској. — Ето Италије — сама гола ледина, покривена тек по где — где травом. „Да л' је оваква Италија?“ повторих ја можда десет пута, и чисто нисам могао да схватим, зашто нам је професор говорио толико и фалио тај красан земни део — Кримско полуострво.

Кримске ледине, као и остале ледине, голе су и без воде. Може човек проћи по двадесет врста, *) па неће срести живо створење, ни најћи на какво дрво. С обе стране друма отегла се равница до неба. Чешће се угледа са стране по какав гробни споменик, те побуђује сматраоца да помисли на дубоку древност и време скитско.

Уједан мах смотри се станица поштанска. Стане се и промену коњи — па одмах даље; али и даље се путује све кроз голе и недогледне ледине. По кад-кад, чим угледам ледину, спопадне ме чисто нека језа. — Од чега, — не знам ни сам.

*) Четири часа.

Може лако бити, да сте кад год и ви уображавали, кад сте пролазили кроз голе ледине; или да сте и ви помишлали на дубоку древиост, и немогући опазити ништа, чиме би се задовољили, уображавали све више и више, не знајући куда идете. Ако сте само и у подобној каквој прилици били, знаћете и без описивања, зашто ме је спопала іеза, чему и ја сам узрока у први мах не нађох.

Почевши од последње станице поред Симферопоља, предео је мало занимљивији и то због татарских села, која су разштркана по обалама Салгирским. Кад се пређе преко реке, може се угледати правац, којим тече, до самога Симферопоља; а с једне и друге стране све су сама села, и у тим селима има татарских колеба.

Кад променуемо коње пред Симферопољем и одмакосмо неколике врсте од поштанске станице, сетих се ја, да је Симферопољ на подножију Чатирдага, и да се та гора види из даљине од педесет врста. Из тога закључим, да би већ требало да се види Чатирдаг. Но на моју велику жалост време је било мутно, па је око узалуд продирало у бескројну даљину, — ништа друго нисам могао опазити, до небесни круг покривен гу-

стим и тавним облацима. И на последку, кад се већ силним мислима уморих, припишем све евојој кратковидости.

— Хеј, кочијашу, на којој је страни Симферопољ? упитах га ја, не ктевши му казати и планину, да се неби и он начинио да је кратковид. Ја мишљах да је Симферопољ испод Чатирдага — (а нисам знао да од подножја до врха те планине има четерест врста); па кад то дознам, онда ми је лако да сазнам на којој је страни, јер мора и она бити у истом правцу.

— Ено га тамо, управо како пут води, одговори ми кочијаш, показујући руком.

— Ја загледам пажљиво на показану страну, — но нисам могао ништа спазити, само што угледах небесан неизмерим простор. — Мора бити, помислим ја, да се планина од свију страна не види. Никако се нисам могао смирити.

— Ваљда се Чатирдаг види од свију страна? запитах га опет.

— Та ено га, — то је Чатирдаг, рече кочијаш и пружи руку мало у лево поред друма.

— А, а, сад га видим...
Но у самој ствари варао сам сам себе, јер га нисам угледао, него гледах саме облаке, који се са свију страна склопили беху,

и то іедва сад тек, кад ми се већ око мало навикло. Іа нисам могао ни помислити да су ти облаци врхови од Чатирдага, па іе требало да кажем кочиіашу. У томе већ наступисмо и у Симферопољ, па опет не могах никако да спазим планину, іер іе пут био іако стрменит.

Кад прођосмо ту станицу, опет станем питати кочиіаша, види ли се сада Чатирдаг, но он ми одговори, да се не види.

Би ми врло криво што видио нисам ту највишу точку на кримскомe полуострову. Ктео сам да представим себи, како изгледају те горе, о којима сам читао у историји, но не могах да пронађем такву, која допире готово у облаке, и којоі су врхови обложени вечитим снегом. Кад дођосмо близу Бакчисараіа, іедва угледах, с лева неку високу планину. По самом изгледу одмах сам помислио да іе Чатирдаг. Мучила ме іе іака љубопитљивост.

— Да ниіе то Чатирдаг? запитах кочиіаша, показујући му гору.

— Ниіе, би одговор, — ено Чатирдага тамо, па показа штапом сасвим на страну.

На последку оканух се тога іедном за свагда, и тек кад сам по други пут пролазио кроз Симферопољ, угледам кроз ведар

дан тога кримског гиганта, који подизаше седу главу, као голуб, до неба.

Из Симферопоља кренусмо се све равницом, која је трајала на неколико врста од вароши. Одатле поче пут све стрменији бити; час смо се пењали у вис, а час слазисмо у дољу, која изгледаше као нека провала; путујући истом кроз баре и ритове. Тако је трајало позадуго и ми се удалисмо прилично од Бакчисараја. По растојању мислио би човек ето Бакчисараја, али кад се узму у рачун заобилажења, требало нам се још дуго знојити. У једанмах пођемо лево, затим опет право, па после низ брдо. Одавде, па све до вароши путовали смо самом косом.

Кад се успесмо на планину, пред очима нам се створише тек сад први пут дивљи положаји и кримске провалије. На лево од друма виђаху се стрмени и глатке низбрднице, које окружаваху Бакчисарај. Кроз прокопан кланац протезао се друм па тај исти баш при самом уласку у варош саједињава се са поштанским. Управо пред нама продужавао се тај стрм далеко, па тек у једанмах почиње низа, која представља леви бок.

Та низбрдица била је покривена где — где шибљем, дебљим и гушћим. Мало час

постаје од тога шибља градина обрасла јаблановима и орасима, над којима се по где-где која топола гордо подиже. Ми путовасмо управо таквом висином, која се над селима као какав облак подизала. Планински бок гола је стена, а грбине њене подизаху се још и над нама у вис. Доња страна те стене, која изгледаше као нека сурвина, тако тврда беше, да се није могло другче, него четвороношке уз њу успети. Над њом су се подизали дивљи цбунови и шибљике. На више опет сама гола стена, обрасла маховином и гљивама. Сам врх био је шумарком покривен. Чудно заиста изгледаше та исполинска висина, која доживи већ многе преврате, од којих је цела земља потресана бивала пре много векова. Сама пределска дивљина још је већма увеличавана тиме, што се на неким и неким местима подизаху грбе обрасле маховином и густом шумом. Висови се завршиваху таквим стазама, као да их је сама бујица начинила. Кад се човек опрости тих стаза, ступа се на лево, и тек на једанпут угледа се околина бакчисарајска. Тај величанствен природни створ још већма украшаваху коси сунчани зраци, јер сунце већ поче заилазити. Неки делови планински још се по мало блистаху, док на последку поче исчезавати

тај сјај, и мрак обузе све висове, који се мало час светлише. Испод брега почела се већ ватати магла, но не тако густа као северна, него лака и сношљива. Кроз њу се видило, како красне зелене градине и потоци пролећу и кривудају, светлећи се од одбијених зракова јутрењег сунца.

Мило ми је, што сам у стању да опишем тако величанствене природне појаве; али, наравно је, да нисам кадар да насликам пером и сву природну красоту. Ма како да је човек описује, опет је неподпун тај опис. Треба сваки да види сам својим очима ту величанственост, па тек да се може наслађавати.

Кад се испесмо на једну косу, рекох ја кочијашу да тера лагано коње, само да се сит нагледам те дивне слике. Дан је био красан, ветра није било ни најмање, па и на самом планинском вису беше за чудо топло. Свуда је царовала мртва тишина, само што се чујаше шкрипање наших кола — и са противне стране из стењака долажаху нам до ушију одјеци. На један мах опазисмо вратнице бакчисарајскога окола и тек по неки кућерак, окружен све самим тополама, и по неки пласт сена. Чујаше се чешће вика по

некога домаћина, те та дивља панорама пред-
сказиваше, да мора бити близу живих душа.

Већ се прилично приближисмо Бакчиса-
рају, а ја се наједан мах чисто пренеразих,
кад сам чуо тихи и пријатан мелодијски звук,
који се по тихоме ваздуху разлегаше. Како
се красно слагаху ти звуци са тамошњом ди-
вљом природом, која нас окружаваше; чисто
сам изгледао као очаран, и стадох изван се-
бе од силна усхићења. Почнем прислушки-
вати. После неколико тренутака све умуче.
Мало час опет зачуше се пређашњи звуци,
но још умилнији, још јачи. Чудно су проди-
рали кроз тај дивљи предео; мени се учини
да је то глас каквога горштака, који у пе-
сми пева своју слободу и своје дражесно у-
точиште.

Дуго сам уживао, прислушкивајући тај
дивни јек, који ме однесе у небесне пределе;
јер, још нигда до то доба нисам чуо умилни-
је и живље звуке, и — можда их више нећу
ни чути.

Што смо се више приближавали Бакчи-
сарају, звуци се чујаху све јачи и јачи. Али,
сад већ почеше губити пређашњу умилност.
Кад већ изађосмо и на саму гору, и кад нам
се појави, као неким волшебним начином,
пред очима Бакчисарај, тада се ти звуци —

та умилна мелодіа претвори у досадну дреку и велики шум.

Упазим іедан татарски караван и незграпна кола, коіх шкрипа чисто ми іе раздирала уши. Красна ли ти іе горштакка песма, мислио сам у себи! како іе умиљат и примамљив горштакки одіек...

Готово већ ктедох и да заборавам те миліне, іер ме се іако тицао Бакчисараі, коме се све већма и већма приближивасмо.

Из одавна сам жудно, да видим іедном таі источни град, коіи іе пун богаштине и чисто кипи у задовољству. Увек сам уображавао, да и он мора бити као и сви остали источњачки градови, у коіима се подижу красне зграде, вештакка архитектура, чароліске градине — накратко, у коіима кипи сав источњачки раскошлук. Пред тим зградама мораће бити каквих водоскока, окна стаклена преливаће се разним боіама; или, иза зграде провриће каква дражесна источна красуљка. Нисам могао ни помислити на то, да ће ту бити и каквих чатрља, држећи, ако их баш и има, да ће бити удаљене изван вароши. Тако од прилике представљао сам себи ту варош. Чинило ми се да ће то бити каква раіска градина, коіа іе испрекрштана разним величанственим зградама и красним

споменицима. Тако је било моје уображење о Бакчисарају.

Што се тиче самога положаја вароши, нисам се ни мало преварио, с тога, што није била на висини, него у дољи, као у неком дубоком котлу, који је окружен са свију страна планинама!... Сад већ више нисам могао ценити тако источне градове, јер сам се уверио довољно какав је тај каљави Бакчисарај; видох му славне куће, налик на колебе,

По где — где видила су се раштркана мунарета; ја мишљах да ћу бар чути са њихових висова побожан и умилан глас каквога муџзина, који позива правоверне на молитву, — но у место тога чуо сам куриачије урликање.

Кад стигосмо у Бакчисарај, било је једанаест часова пре подне; ја сам био науман да ту преданим, само да могу разгледати знаменит дворца ханов, и тек што сам мало одахнуо од пута упутим се управо тамо. Самном пође и Зулин. Али, ето несреће, и ту сам се грдно преварио, јер ни унутрашњост ни спољни изглед његов не беше Бог зна какав. Ја сам мислио да видим у њему чудо од источне раскоши, али сам видио у место тога многе ствари, истина јако скупоцене, но поразбацане на све стране... То јест,

ствари нису биле на свом месту, а богати украси веколиковаху ономе месту, где су, и т. д. У свему се јасно огледала неизображеност, јер не беше веште руке да то све уреди. Све је богато — али без икаква реда и укуса.

Пошто обиђох целу зграду — то јест, да право речем, не зграду једну, него множину раштрканих зграда, које су које — куда разбачене, и сетивши се на „водоскоке, бакчи-сарајске“ и на Пушкина, представљасмо ханову порту, знаменити водоскок, који тада пресушио беше, па упутимо се све дубље и дубље. Али, кад прођосмо врата, наступимо пред једну високу стену, а у даљини опазимо неке сељачке вратнице. Љубопитни смо били да дознамо шта је унутра. И, кад је отворисмо, пред очима нам се створи простран и подугачак четвороугаљник, окружен стенама а обрастио густим бршљаном и виновом лозом. На лево од вратница био је водоскок; вода је из више лулица истицала, и правећи неке умаљене кружиће, разливаше се по равници. Отуда је проведена била опет кроз три цеви у резервоар (бунар), који беше од камена истесаи, и до пола напуњен водом. То је била бања хановскога харема. Са стране у стени виђаше се летњиковац. Готово по сре-

дини ње опет водоскок, па на њему беху негда многе лулице, налик на бокор. Дворац тај био је тада намештен и украшен, сигурно стварима, које су изнешене биле из соба, и које су опредељене биле за команданта. Са свију страна из те кућнице, владике кримске наслађавале су се. Измеђ дворца и бање отезала се алеја, засађена цвећем, и изукрштана многим стазама. На једној од тих стаза уображавао је и Пушкин, па сигурно му се с тога и родила та мисао, да опише „бакчисарајски водоскок.“

Било је топло, те се после дугога проматрања окупасмо и ми у тој бањи. Вода је била као кристал. Кад се мало опорависмо купањем од дугог путовања, вратисмо се натраг у станицу, да одахнемо.

Другога дана већ стигосмо и до села Дуванке. То је село последња станица пред Севастопољем. Постројено је баш на подножју једнога грдног стењака. Поред ње се пружаше пут — све сам насип — који се сматрао као друм и уређен био налик на поштанске друмове, водећи у неку горску косу. С леве стране тога друма, на неколико врста отегли се воћњаци, све редом засађени. Ти воћњаци протезали су се скоро до реке Белбек а. Шума је зелена и густа, а

села су тако равна, да се из даљине на први поглед чини као какво гиганско дрво, које је на широко пружило своје гране. Осим тих густих воћњака, разастрти беху где — где по пољу зелени кровови од татарских колеба.

На друму испред поштанске станице беше у тај мах неколико кола са рањеницима — то су биле прве жртве севастопољске. У то време већ је био отворен велики саобраћај са Севастопољем; но и то није било још ништа, доцније је Севастопољ постао право бојно поље, — онда, кад је свакога божјег дана гинуло по неколико стотина људи, који су отварали места другима, да и они наскоро постану ратне жртве.

Таке мисли врзле су ми се по глави, и ја почнем да загледам рањенике. Ту се говорило о нападима на Севастопољ, а ја сам представљао у себи, како после њих још многи падају, или помреше одмах или осташе страшно осакаћени. Представљао сам у себи и самртничке муке њине . . . Па на једанпут ето опет јуришања, а за њим опет, и опет . . . и опет падаху као леса рањеници и мртви, и опет лелеци и јаукање рањеника, који се борише са душом, и који за неколико минута окончаваше свој бедни живот . . .

Тако сам уображавао и готово ме је за и страх спопаде; тако сам предчувствовао скоро опасност, и преда мном по кривој ледини беше нацртана слика смрти. Помишљао сам, да у Севастопољу нема ни комадића земље, који већ није крвљу човечијом обливен. А, кад још спазих кола, напуњена рањеницима севастопољским, довољан ми доказ беше, да је онако исто као што ја уобравах о Севастопољу.

Тако сам се био ожалостио, тако ми нека туга раздираше срце, да умал' ктедох да плачем; и заиста, сузе ми потекоше у час низ јагодице.

У сред тога размишљања осетим да ме неко удари по рамену. Окренем се — Зулин је стојао иза мене и смејао ми се.

— А, о чему ли то мислиш? питаше ме он. — Хајде да идемо на ручак.

Поред станице беше нека зграда, као куварница, у којој беше сво богатство ово: неколико стакала вина, шумке и још друге којекакве закуске.

— Нећу — немогу ништа да једем.

— Како ти је воља. А ја баш добих вољу за јело.

И чим то изрече Зулин — одмах уђе у куварницу.

Тај прозаички разговор растера ми мало тугу, у коју падох кад сам опазио рањенике; и наумислим да одседим неко време у соби, па се одмах упутим у станицу.

Кад ступих унутра и отворим врата, чисто ми се соба окрену, те сам морао стојати на прагу као укочен.

То беше нека каљава и гадна чатрља са два прозорчића. На земљи лежаше у долој слами један пешачки официр, па само дремаше. Више главе му је стојала некаква црна штака. На дивану опет спроћу прозора лежала је нека огромна телесина са брадом, у официрској мундури. — На среди собе стојала су опет два официра, и разговараху се о нечему; један од њих подупирао се на штаку, а другоме је била глава повезана. Спрам врата, уза сам зид, лежало је неко, као смрт бледо божије створење, у официрским хаљинама, и гледаше на сто' смешећи се, јер је на столу неколицина играла карте. У соби беше велика вика, али чим ја отворих врата, утишаше се мало и погледаше сви — и здрави и рањеници — на врата. Но то је тако трајало само за неки тренут, па после опет сваки предузе свој започет посао.

Официри, који беху на сред собе стали и који изгледаху као да се о нечему пре-

пиру, све се већма и већма почеше издирати један на другог, као да су баш навлашктели да надвисе вику карташа. — Не постоја много, па поче севати и песница по столу; неки стадоше лупати ногама, па ту лупу још спроводише и громка узвикивања. Међутим чујаше се изнемогао глас онога официра, који је лежао на слами, и за час се утиша сва вика. Мало по мало, па опет се по неки од играча изрогачи на остале, јер нема другог лека кад се већ и сувише извикао; па измахивајући силно рукама, стане климати главом, мерећи све по соби неким чисто дивљим погледом...

— Јеси видио — а?

— Шта, питаше један.

— Десетицу подај. На кратко, немаш снаге. Права домаћа несрећа.

— Одавно је већ требало да престанете, промуца онај што лежаше на дивану.

Играчи погледаше љутито, мерећи га неким дивљим погледом. И, игра се опет продужи.

Чисто се упрепастих, кад сам видио то чудо; и стојао сам готово пет минута на вратима, незнајући на коју страну да се окренем. Соба беше дупком пуна. На послетку

офицар онај што је лежао на дивану, видећи да сам се готово збунио, рече ми:

— Седите, извол'те овде, па поче ноге прибрати к себи.

Ја седнем.

— Куда ви тако — да не у Севастопољ?

— Нећу, него идем у Јукар-Каралез, у батерију.

— Хм... у батерију. Али сте срећни.

— Због чека срећан? запитах га ја, јер ме се јако тицаше та примедба: — ја једва чекам да одем у Севастопољ.

— Боље би било да толико не желите! ви сигурно долазите сад из корпуса?

— Јест.

— Е, зато и мислите тако. Али, кад већ видите како је на Севастопољу, за цело нећете више зажелити да се вратите опет.

— Не знам; може бити.

— Тако је, тако. Ја не знам, да л' би се у целој руској војсци нашао и један једини офицар, који би зажелио да оде и по други пут у Севастопољ, настави он напрежући се јако.

Кад то чуше они официри на среди собе, почеше само да се осмејкују, као да су и они тога мишлења.

Онај, што је лежао уз дувар, гледаше

разрогаченим очима у приповедника — и очи му постадоше светлије.

— Ја ћу се зацело опет вратити, само ако оздравим, рече он, — и на лицу му нацртана беше одважност, која је доказивала, да то нису само празне речи.

— Ако оздравите! проговори, као подсмевајући му се, онај брадат официр, сигурно мислећи да тај неће још дуго гледати света.

Бледи официр ништа му на то не одговори, него се само замисли. Мени се чисто сажали, кад га погледах — и љутито сам погледао на брадатог официра.

— Шта ме гледате? питаше ме он смешећи се, — по томе се види да још ништа не знате. — Погледајте овамо — и показа ми руком официра, који се на штакама помицао.

Ја погледам показаног, и чисто ми се кожа најежи.

— Шта, вама се допада Севастопољ? запитах ја долазећег официра, желећи да започнем с њима на који начин разговор, из кога ћу, може лако бити, што више о Севастопољу дознати.

Официр на штакама насмеја се.

— Незнам, можда би се вама Севастопољ допао! одговори ми он смешећи се непрестано. — Погледајте тога тамо — видите!

Тај неучтив одговор још у напред ме увери, да од њега ништа важно дознати не могу; с тога се одмах окренем ономе брадатом:

— А јесте ли ви били на Севастопољу?
запитах га.

— Ја?... и брада му сва поче дрхтати — нисам био; но, — тако се тек говори, да је и наш полк опредељеи, рече ми официр, напрежући се силно — а сигурно је морао сав подрвенити као рак, што ја не могох да приметим, јер му је брада сво лице покрила, и само су му се јагодице видиле и нос му једини није био у длаку обрастио.

Неколико минута пођута.

— Банк! викнуше у један мах други официри, чисто одушевљени; али због чега, нисам могао приметити, јер сви усташе, по свој прилици игра је била свршена.

— Делите карте! хладнокрвно, рече један од играча, држећи их у рукама.

— А колики ће бити банк?

— Како хоћете. Може бити и седамдесет рубаља.

— Мало је.

— Мало? — Делите, биће и више.

— Хвала, преватише брадоње, као да ктедоше да се отресу тога играча.

— Како вам је воља, рече карташ, и извали се на леђа.

— Молим вас, господо, уђутите већ, да мало продремам! жалостивим гласом приклињаше официр са сламе.

За час сви умукосе као да су се једном сажалили на тога бедног рањеника; па тек се још по које слабије пуцаље карти чујаше међ играчима. Тако је трајало за кратко и опет мало час почеше разговор, а на скоро разговор тај претвори се у вику.

Мало доцније соба је бивала све празнија. Рањеници одоше у кола. Играчи почеше спремати ствари и приправљаху се за пут. Официри одоше пре рањених. После пола аса ја сам остао сам у соби. Но наскоро затим дође и Зулин.

— Па, на коју страну мислиш ти? запита ме он.

— Ја у Јукар — Каралез.

— Е, онда се морамо растати.

— Зашто то?!...

— Тако; јер ја морам на другу страну.

Право, ја сам и заборавио.

Мени је чисто бучала глава, скоро сам изгледао као суманут од прошлога појава: све ми се врзоше по глави неки топови, бомбе, крв, штаке, и т. п.

Погодим коње, іер се морало сврнути са поштанскога друма, и опростивши се са Зулином, пођох путем у Лукар — Каралез.

Лукар — Каралез — татарчко сеоце, лежи у самом камењару. Али у каквومه! Од Бакчисараја почевши, путовао сам све кроз веома живописне пределе. Тек што се удалих пола врсте, изађоше ми пред очи нове слике нови предели — пуни красоте и дражи, тако, да сам се іедва навикао на ту промену. Али, кад наступих у каралеску околину, чисто сам пливао у милинама, іер красота тога места очара ме. Нисам у стању да опишем таі чудноват камењар. Одричем се тога. У овој прилици ја сам такав іунак, коіи прикривши се на каквом сигурном месту, подсмева се разіареном тигру. Он може њега пратити узастопце, може издржати дивљи поглед, коіи му као ватра из очіу сева, може дознати за његову снагу: но, да ли іе у стању томе, да га може и другима, коіи нису с њим, представити природно? Он мора бити добар ловац, мора имати дебру руку и поуздано око, па да буде у стању да покаже телесину онима, коіи іе нигда нису видели живу. Тако іе и самном: ја сам се сам могао наслађавати и увесељавати тим величанственим појавом;

али, да опишем ту красоту, тај дивљи и романтичан предео, то у стању нисам.

— Само село уређено је по том камењару врло живописно. У њему има свега петнаест до двадесет колеба. Колебе те тако су неуредно понамештане и раштркане по гудурама, као да их је снажна рука каквога голијата стропоштала у ту провалију, и као да су остале онде, где се која при томе котрљању зауставила.

Већ се било почело смркњавати. При свему томе, што је сунце још повисоко стојало, по стењаку се поче ватати тама. Ја се решим, да се тек сутра дан јавим батеријскоме комендиру а то једно вече да останем ма код кога од официри. Кад сам стигао до половине стењака, погледим једног војника, који се, на моју велику срећу, управо к мени упутно беше. Кад дођосмо један другоме на близу, ја га зауставим и изађем одмах из кола.

— Еј, рођаче; у којој си ти батерији?

— *** лакој.

— Покажи ми стан ма кога од ваших официра.

Он пристаде и поведе ме одмах путем. —

— Да, то јест, — нису код куће, говораше он мени, али скоро као да себи гово-

ри, и збуњено се осврташе као да је хтео да порече.

— Кога нема код куће?

— Та, штабног капетана. Мора бити да ви тражите подпоручика? —

— Па добро, хајдемо к подпоручику.

— Он и то одобри, и поведе ме даље.

— А где му је стан?

— Ту, близу, ваше благородство, — ено тамо, види се —

— Да, видим и ја. Но, тамо нема, како ми се чини, никог, јер се не види свећа.

— Не знам; па стаде. — Мора бити да су куда год изишли.

— А где још станују официри?

— Ено тамо, — тамо седи поручик ***.

— Е, хајде сад тамо.

Пођемо.

Но и поручика није било код куће.

— А где су вам ти официри?

— То не знам...

— Да нису на учењу?...

— Нису, ваше благородство; учење је свршено.

— Па где су?

— Не знам. Мора бити да су сви код штабног капетана. Скоро свако вече одлазе и скупљају се код њега.

Пођемо и к томе капетану. Већ се могло знати, да су сви официри *** лаке батерије били код штабског капетана. — Кад стигосмо близу његова стана, запитам ја војника: коме треба да се пријавим за стан; а међутим сам готово уплашено уђем унутра.

По мраку сам пипао, и чисто ми беше за чудо како се на што не спотакох. — Денчик је већ чуо лупу, па одма изиђе на поље и показа ми врата. — Отворим врата — па застадох одмах, јер сам ударио тако јако главом о пречагу, да сам чисто онесвеснут био. Тај удар поквари ми дотадашње расположење; и ја, све сагнувши се, домилим до других врата и уђем у собу чисто љутит. У једноме куту собе спазим кревет оплетен од гранчица, и застрвен као постеља. У другом куту беше седло и неке кесе. Поред кревета намештена је била једна четвртаста даска, која је служила на место стола. На том назови — столу стајале су на свећнацима две стеаринске свеће и лист хартије улепљен печатским воском и попуњен неким цифрама. То замењиваше застирач на столу, а на њему је била чинија од беле глине, напуњена котлетом и печеним кромпирима. Поред њих стајале су карте. Унаоколо стола седла су четири официра у мундирима. Један је држао у рукама

кашику, други је седио на неком прашљивом буренцету, трећи узео виљушку и извалио се по огртачу; а четврти, испред кога је стојао нож у тањиру, сеђаше на некоме сандуку, сигурно од самовара. По соби пак ходао је пети официр, који беше увукао руке у рукаве, — омален, подебео, са једном ћелом на глави; лице му је било обично, и показиваше да је нека добра душа.

Чим уђох у собу, одмах се поклоним, али сам ћутао. Кашике и ножеви беху одмах остављени на страну; а виљушка, на којој је већ био ваљушак котлетски, испаде из дршке. — Сви погледаше у мене, и поклонише ми се. Официр који је сдео по соби, такође се дубоко клањао.

Ја се приближим и пријавим му се.

Штабни капетан ***, — Ви сте упућени из корпуса у нашу батерију, јел' те?

— Јесам.

— Молим вас — сигурно сте огладнели, и показиваше руком на чинију,

— Како ми се чини ви сте овде домаћин запитах га ја.

Јесам. Изволте, приближите се, — колико можете... Седите овде — на кревет.

— Ако имате вољу? нуђаше ме официр кад сам већ сео, подносећи ми кашику.

— Благодарим . . . но, право требало би.

— Заповедајте, зашто не? — Одужите дуга међутим ми непрестано ђушкаше кашику у руке. — Седите, — извол' те.

— Ја седох, па почнем јести . . .

— Ви сте по свој прилици из благородничког полка? стаде ме запиткивати официр, седајући на огртач, па опет набоде на виљушку котлет

— Јесам.

— А јесте ли пре тога били у каквом корпусу?

— У брестком.

— Јесу ли вам већ показали стан? настави онај што је седео спрам мене на сандуку од самовара, и који се непрестано мучаше да са ножем дочепа још које парче од котлета.

— Нису јошт. — А заповедате ли кашику? запитах га ја, јер сам приметио да се упиње из све снаге, да смакне још који залогат.

— Хвала, — добро ми је и овако, и испаде му за руком те набоде још један залогат.

— Доста је, господо! понудите госта па затим да продужимо разговор, рече штабни капетан.

— Сви се насмејаше па наставише разговор који су пре тога прекинули.

— Јест, пропустили, говорио је један што је поред мене седио, но није управљао свој говор никоме особено.

— Извол' те, пропустили! примети офицер који сеђаше до мене, и учини ми се да је врло млад. — Шта сам ја могао играти, — пет старијих адута, у свима бојама добар...

— Било би вам добро, да није Петар Александровић изишао на среду са ерцом. — Видили би онда, шта би урадио ваш краљ... ја бих одговорио на ерца, па можда би још и пошао: а ви би морали одиграти.

— Требало би да се намерите на каквога хрђавог играча, па да изиграте са таким картама. — Красне карте — сами краљеви. — Ви сте требали да придигнете својих пет адута — па више вам није требало ништа.

— Не испада увек за руком, — што се хоће, одазва се Петар Александровић, који је седио на сандуку.

— Дакле, излазите; са чим ћете, — али само не са адутима... Пздали би боју, но не знам с чим да пођем. И овако и онако хрђаво је... Издајте само боју — па ће онда бити сасвим другачије.

— Немојте више трошити — речи, Дани-

ло Ивановићу, све ће се то објаснити, док свршимо игру.

— Мени требају адути. Имам свега три, проговори ватрено Петар Александровић.

— Па шта вам је хасне и да видите аду-те? Дали би боју... а преко свега тога још би се спасли.

— Са три адута?

— А што би узели са тим адутима?

— Могао би убити.

— Своје штикове?

— А од куда баш своје? проговори оштро, Петар Александровић. — Могао би кеца одмах убити... код мене није било ни једно-га пика.

— Шта, пика? Та у мене су све сами пикови...

— А ко је то могао знати?

— Ви делите, Данило Ивановићу, рече му официр што сеђаше на кревету, ударивши силно карте о сто.

— Ја? —

— Јест, ви... ја сам делио последњи пут. Карте буду подељене и разређене.

— Ето, нема ни ђавола! повика Данило Ивановић, бацајући карте. — Са оваким кар-тама да играм!...

— До врага! љутито викну и Петар Александровић, скупивши карте.

Ја га погледах.

— А зар ви не играте преферанца? запита ме он.

— Не играм.

— Па ево сад можете научити. Красна је то игра!

Ја се насмејах.

— Пика, продера се, а међутим је жвакао, — па кад виде да га играчи гледају, опет поче разгледати карте показујући прстом, као да је рачунио колико има кечева.

— Почини! рече један, што сеђаше на бурету.

— Он узе један залогат, па опет поче разгледати карте.

— Каро! повика један машући картама.

— Виет! громко се одазва други.

— И ја, одважно рече Петар Александровић.

„Выходи ко миѣ на встрѣчу съ жаждой поцалуя“ ... запева офицер, који сеђаше на буренцету, шиљући Петру Александровићу ваздушни пољубац.

Петар Александровић одговори му осмехом, а затим опет узе озбиљан изглед, замисли се, уздахну и на последку баца карту.

Офицер, који је јео ножем, поче мицати рукама као да се преварио, па баци другу карту. Онај пак што је седио на буренцету намргоди се, и бацивши срдито кеца, узе штик.

— Шта је сад — до врага! рече он Петру Александровићу, видећи где му показује краља, осмејкујући се. — С каквом ли би бојом требало сад изићи?

— Пођите овамо! рече он: — дама, и опет дама, — и опет дама — погоди овде, с чим би изишао!

— Адутирала би; па тиме неби било ништа покварено.

— Неби покварили! У мене... Свршунем игру — видите, да л' сам могао адутирати.

— Разуме се да би могли. Или, бар у најмању руку узевши, неби покварили игру. Опет испустих!

— Е, да видимо доцније. Ајдете.

Игра се продужи.

Ја већ бијах скоро и задремао, опијен од те промене и пуцања карти.

Играчи само ћуташе: и тек су по кад — кад рукама и телом мицали; а на лицу им се могла приметити час радост, а час љутина и подсмех.

Капетан, који се непрестано до тога часа

шетаће, мислећи о нечему, најпосле приђе к мени.

— Вама је, како ми се чини, доста досадно? као да вам се дрема?

— Не не, није, одговорих му ја чисто као да се из сна тргох.

— Кажите ми, душе вам, шта мислите ви како ћете добити коња? поче он.

— Ја управо неznam ни сам. Немам ни новаца.

— Новце ћете одмах добити.

— Та није ни то баш главни узрок; но неznam где ћу и како да купим.

— И то ћете одмах дознати. Ако хоћете ја ћу вас упутити. Јер, сад је оскудица у коњима, а требају. Ако не баш данас, а оно се може десити да пођемо сутра са батеријом на пут; па онда би морали пешке ићи.

— Дакако, то је несрећа! Но ништа, ја ћу гледати да набавим себи коња чим добијем новаца.

— На сваки начин! То вам је најпрече. — Па, немате ни седло?

— Немам.

— Е, за то ће бити муке! Ту ћемо се тешко помоћи.

И настаде ћутање.

— Ми се овде по ваздан овако прово-

димо, као што сте видели. А како мислите ви да проводите време?

— На то вам ништа одговорити не умем. Немам књига, и, душа ваља, незнам ни сам шта ћу да радим.

Штабни капетан оде одмах к Петру Александровићу, и гурну га. — Он устаде за тили часак — а капетан отвори сандук и извуче неку стару поцепану књигу.

— Ево вам за час забаве, рече ми он, и пружаше ми књигу: — та књига, истина је цела, није толико занимљива, но с тога је удесна за вас, што се мора дуго читати, док се доврши. Ако имате вољу, могу вас с њоме послужити.

— Ја му благодарим лепо, па узмем књигу и отворим је: провила о пољској служби код пешачке артиљерије?

Морам признати да ми та понуда штабнога капетана није баш по вољи била.

— Што, не допада вам се зар? питаше ме онај што је био са виђушком. —

— Готово и није најпријатнија за читање, али, тешко да би такву књигу игде под небом нашли.

Па поче разгледати врло немилосрдно правила.

Штабни капетан гледао је официра жалостивим оком.

— Преферанц се сврши. Они, који изгубише, полагаху новце врло снужено, Официр, што је вечерао са ножем, готово све новце издаде коме је требало дати, па уздахну.

— Што уздишете? Сигурно вам је криво што сте изгубили, рече му Петар Александровић.

— Боже ме сачувај тога, зашто? него ми је мука што ја вас нисам надиграо. Хоћете ли још?

— Шта? заповедај, положите.

— Извол' те.

— Колики је банк?

— Пет рубаља.

— Е, па лепо.

— Михаило Карловићу, рече банкир штабнoме капетану, — хоћете л' ви што приложити?

— Па баш хајде — да покушамо срећу.

Почеше играти. Ја сам непрестано седио и ћутао, слушајући само узвикивање играча.

За три часа игра се сврши. Сви усташе и почеше се шетати по соби.

Било је већ, — ако се нисам преварио — два часа после пола ноћи.

— Дакле, господо, време је да се спава

рече Михаило Карловић, који се већ беше наситио карти. — Скоро ће два часа. Оста-ните и ви код мене да ноћите, рече мени: — вама нису још ни определили стан! Немате још ни денчика.

— Хвала вам, одговорих му ја: — и чисто се зададох у бригу како ћу погодити стан.

— Па дођите сутра код нас на ручак, — извол'те, рече ми Данило Ивановић, пружајући руку. Где ли ћете се хранити! Овде вам је готово понајбоље.

Сутра дан пријавим се комендиру.

Није прошла ни недеља дана, а ја се већ упознадох са свима официрима, којих је, како читаоци већ знају, било свега пет. Михаило Карловић је човек омален, ћелав по глави, а штабни је капетан; одавна служи и већ је у годинама — ваљан човек и врло љубаван. Миловао је јако рум, и увек се при ручку доносио „за добро здравље;“ бавио се не-престано са правилама и гледао је свако-јако да омили официрима службу; уред-но је ручао, и као што сам доцније дознао, већ се скањује од тридесет година да се же-ни, јер још није се био оженио. Шта ли је било томе узрок — није се знало. — Мора бити да се није могао погодити због његове претеране смирености и стидљивости, може

бити и због чешће болести да се није могао на то решити наш штабни капетан, — при свему томе, што то беше здрав човек на изгледу; може бити лако и то, да није никако могао да нађе прилику и особу, којој би могао поверити своје срце, а да незазире од ње; могуће је да се није могао оженити и с тога, што је непрестано ратовао, или што је ружан био, и што изгледаше као права овсена врећа... Зар мало има узрока, који недадоше нашем поштованом штабном капетану, да се свеже брачним узама... но, шта је управо било на путу, те се није оженио — не зна се извесно.

Данило Ивановић и Петар Александровић — два поручика — бавили су се са изучавањем правила за чин штаб-капетански, и непрестано су мислили о ратовању; но наравно добро су пазили и на старешинство.

Официр, што сеђаше све на бурету, Никола Симеоновић, био је млад човек, и скоро произведен у чин подпоручика, и на последку Александер Михайловић вечити прапорчик у свему, био је већ толико година у тој служби. То беше заклето непријатељ „закону о служби у пољу,“ и за чудо је дивно што је радо играо карти.

III.

Варош Б***

Прошло је неколико недеља.

Једнога прекрасног октобарског јутра позва ме к себи батеријски командир и јави ми да ћу ја бити службени заповедник вароши Б***, и да остајем ту до даље наредбе.

Одмах се спремих и отпупујем оним истим путем, којим сам и дошао. Треће вече већ сам био у Б***, и преноћивши у поштанској станици, кренем се сутра дан да разгледам како стоји варош, и да нађем себи стан.

Варош Б***, ако се може назвати варош, е тога, што у њој беше сва званичност: заповедник и поштанска канцеларија, по својој лепоти пре би се могло назвати најгорим селом. Улице су не калдрисане и блатаве, а у њима је једва неколико механа; између њих спазио сам и неке јеврејске кућице, пуне гада и нечистоће, што још нигда у своме животу нисам видио.

Мора бити да су газде мештани удешавали прозоре један као и други; но при свему томе они су представљали у главноме разне и неправилне фигуре по тима чатрљама. Дуго сам ишао, тражећи да нађем за се згодан стан, али узалуд ми беше сво касање: све те

варошке зграде беху іадне и каљаве. По средини се виђаху раштркани неки дућанци. Могао би човек вас дан пролазити поред њих, па ако не уђе унутра, незна шта се у њима продаје. Свуда се могу видити неки железни судови, напуњени са железним клинцима и коіекаквом гвожђаријом; кремење, закуске, витриол, смола и чабрице са маслом — то је сав еспап. Требало би да има човек неку проничљивост, па да дозна шта има у тим бурдељима.

Улице, механе и ти дућанци — то су центрум (середина) Б*** Поштански друм био је посред вароши и водио управо к Дњепру. На іедној страни вароши биле су куће мало боље, — то управо беше најлепши део вароши; ту је кућа варошког заповедника, ту је аптека, поштанска канцеларија и іош неколико кућа имућнијих грађана. На другој страни биле су опет куће мештана трговаца. Тај део вароши одељен је од центрама іедним каналом, преко кога је начињен камени мост, и завршаваше се іедном маленом улицом, која беше сва обрасла травом. У њој је била и поштанска станца са коњушницама и іош неким зградама. Са стране се видила обала Дњепра и нека красна градина са кућом, — сигурно је била опет каквога трговца.

Кућа је озидана на врло красном месту

у воћњаку, а близу обале Дњепра, који се баш у то време беше јако разлио. Изглед је имала врле живописан. Градина се пружила до саме обале, а зелено грање ширило се над каменим одсецима.

— Красан изглед, помислих ја, и упутим се управо к Дњепру. Заиста красно положење! обала искићена самим чуновима; на средини реке опет се уздижу островчићи обрасли маленим шумицама, које изгледаху скоро као да пливају по води. Острови су били заокружени водом, а с друге стране обале пружило се неко красно сеоце.

Ја чисто зажелим да дознам, ко живи у тој прекрасној кући. Градином промаче неко у сурим хаљинама, као да нарочито хтеде да пробуди у мени још веће љубопитство. Мало час прође опет поред мене човек, — одмах се могло знати да је то трговац, — газда; јер му је на самом телу и лицу извајана била нека хитрина и бистрина ограђена зраком добродушности, какав само може да буде руски мирјанин. — Замолим га да стане.

— Чија је та кућа?

— Моја сопствена, баћушко.

— А оно је на сву прилику твоја ћерка, што шета по градини? упитах га зачуђено.

— А, није одговори ми он са неким ра-

стегнутим гласом и смешећи се: — то је ћерка капетанова, али они седе у мојој кући.

— Тако . . .

— Јесте.

— А како се зове тај капетан?

— Ко би га знао? . . . Скоро се оженио.

— Кад од прилике?

— Пре два или три месеца . . .

— Баш ти хвала, драги пријатељу.

— Немате зашто, баћушко.

Па се поклони, и настави свој пут.

Дакле свршено је. Одмах идем томе капетану, да га посетим. Треба се упознати, јер иначе морао би човек скапати у овој самоћи. И одма се упутим у становну комисију, да потражим за се собу — као што ми је било прописано, — али по глави ми се непрестано врзла сура хаљина и будуће познанство.

Одредише ми стан у једноме куту, близу главне улице, и то у кући некога кршћанина, богата човека. Стан ми беше доста спретна собица, а пећ је скоро пола собе заузимала. У наоколо стојале су неке клупе, а на средини грдан дубов сто'. У једноме куту опет беху обешене неке слике, којима се важност и цена обично аршином опредељује. Неколико дасака, пребачених преко ногара била ми је цела постеља.

У тој жалосној соби требало ми је седити, док ме опет не крену. — Јадно, помислих ја, — врло јадно изгледа! — На срећу моју на соби су била три повелика прозора, па бар кад погледам, доста добар изглед има.

Чим се сместих, одмах почнем мислити, како ћу да проводим време, чиме да се занимам, шта да радим! — Но, почем нисам добио још налог од штаба, шта сам и могао чинити, нисам се могао ни на што решити. То толико само беше ми дозвољено, да одем коме у посету? да се упознаш са варошким чиновницима? Но не, боље је мени седити код своје куће. Јако сам мрзио на чиновнике, особито чиновнике по мањим варошицама. Може бити да то није било лепо од моје стране — али, така ми беше нарав.

Једино сам мислио на то, како ћу да се упознам са артилериским капетаном, који је становао у кући над Дњепром. Али, пре него што пођем к њему, наумим да се упознам са самом месношћу и околинама варошким, те с тога нисам ни могао знати — кад ћу да учиним то, што сам наумио.

Био је васкрс. Ја пођох у цркву на службу. Да л' би се ко измеђ млађих читалаца могао хвалити да би, кад проживи у самоћи

дуго време, па се дочепа једном ма какве вароши, и кад уђе у цркву, после молитве могао гледати пред-а-се, не обзирући се на људе око себе, а особито још на красне слике рода човечанскога? То је погрешка, истина обшта, али сасвнм нехотична. Па, тако исто и ја као грешан последоватељ обште навике, — кад се служба већ била свршавала, стадох разгледати у наоколо побожан народ.

У цркви беше прилична тескоба. До мене су стојале две личности са брадама — сигурно необријаним пре две недеље, у неким старим огртачима. Из њих је ударао тако силан мирис од ракије и лука, да сам се морао с места даље од њих уклањати; и тако, пре службе био сам с десне стране, а мало после на левој. Но и то ми не поможе, јер се не могах никако задаја отрести. Та худа господа, потиснута од других, гураше ме све већма и већма. Нешто је требало да се уради, те да се томе злу доскочи, могао сам једва главу окретати у наоколо, али мој нос непрестано је патно — те патно. Сад угледах до себе неку згурену бабу у новоме кожуху. Чисто сам се био онесвестио. — Да пођем напред, није ми могуће било, јер је баш преда мном стојала нека госпа у плавој капи. С десне стране стојаше опет једна повисока —

красна девојка, па се наслонила на сто'. Била је обучена у црне хаљине. На глави јој беше црвена капа. Једнако се освртала, те јој могох спазити красно лице и главу, покривену свиленом косом. Поврх обичних хаљина, носила је и горњу лаку, испод које се провидио танак а гибак струк. До ње су стојале још неке три госпе, постарије и обучене у мало простије хаљине. На близу до њих стојао је и варошки заповедник у војничким хаљинама, па с тога сам могао одмах закључити, да и те госпе деле варошку управу. Та се гомила непрестано мицаше; хаљине су шуштале, обзираше се по чешће у наоколо, лупкаше, и т. д., а то је све доказивало, да су то прве личности у целој вароши, и да хоће тиме да привуку на се погледе целога побожног скупа.

При уласку у цркву, а с леве стране, метанисао је и крстио се посед, омален артилериски капетан, — сигурно капетан, јер сам ја бар тако држао. То је онај, што седи у кући над Дњепром. Не обзираше се никако, него се молио Богу непрестанце. Али, на једанмах чу се неки шум на десној страни, он је морао главу окренути на ту страну, и то готово противу воље. Тада се тек могаше распознавати лице, пуно не обичне блакости, али

изнурено, сигурно због дугог и многог ратничког живовања. На грудима му је висило неколико ордена. Испод свију блистао се један, на коме беше изрезано ХХХ, а тиме се ктело да каже то, да је тај капетан прошао већ и кроз ватру и кроз воду, и да је много претрпио у своме веку. Упоредо са капетаном стојала је госпа, прилично стара; просто, али уљудно обучена, много мања него он. Испред њих је девојчица од петнаест година, у покраћим хаљинама, што све показиваше да је још млада и да ће временом красиво чељаде бити. Уображење моје представљаше ми је као какву красуљку, са таквим ватреним погледом, који би кадар био да умекша и најтврђе срце. Но на моју велику жалост не могах ее и сам собом осведочити у томе, јер је девојка стојала на месту као укопана и никако се не осврну, него се само махом поклањала и крстила, чим јој се родитељи прекрстише.

Одпоја се и „Благочестивѣйшаго;“ капетан се прекрсти и изиђе на поље, а за њим се упути и жена му са ћерком, која ме се јако тицала. Једва једном сад уграбих прилику да јој видим лице. Она беше црномањаста, права дивота.

— „Да л' да идем за њима?“ — помислим у себи. — Не, нећу, то није никако паметно. —

Служба се свршила. Народ наже гомилом на врата, мене гураху непрестано са свију страна, тако, да се наскоро створих у поредо са свештеником, који је стојао на дверима са крстом у руци. — Целивам крст, и умах ето ме опет к црквеним вратима. Кад изађох из цркве и нехотице оде ми поглед на виткостасу лепотицу, која се непрестано окреташе и осмејиваше, сигурно зато, да је гледају они који излажаху из цркве, — па станем код порте. Испред цркве, на улици, тако се много народа слеже, да сам се морао чудити како стаде толики народ у тој тескобној црквици. Мало по мало, па се поче одвајати све гомилица за гомилицом. После се разговор. Свуда се моглоше чути узвици, смеј, поздрав и жив разговор...

На страни је заповедала једна госпа своје слуги, који се беше укочио пред њом као кин, но наравно је, да се и он сам тиме поносио. Госпа му пружи нешто бело. Он то одмах пребаца преко руке, па отрча хитно к грдним неким колима, која готово скроз излупана беху — и која опомињаше гледаоце на прастара времена и на старински крој кола. Поред госпе седиле су две девој-

чице. Она се непрестано и гордо освртала то на једну, то на другу страну. По свему се могло закључити да је страна. На другој пак скупила се цела породица варошкога заповедника и начинила мали кружић. Ту се чујаше жив разгорор; мора бити да разговараху о нечему јако занимљивом, јер се и сам заповедник варошки био наслонио на штап, и врло пажљиво слушао шта се говори. Мало час, кад се госпе почеше смејати, појави се и на његовоме намрштеном лицу лак осмех. Из свега се јасно видило, да је томе кругу било по вољи то одличје. С првога погледа могло се лако помислити да све те госпе живе под једним кровом, да нису имале толико времена да се сите изразговарају, па да хоће сад да надокнаде и да сврше разговор; али, кад би се са пажњом пратило њихово мицање, видило би се да су на некога, са великим нестрилењем изгледале — да су некога изчекивале. И доиста, не прође много, ал' ето ти некога благородника у вицемундури. Кад им се већ брближи, поче се величанствено клањати, забацивши једну руку назад, а палцем од друге држећи ковчу од мундуре — једном речено, то беше јединствен положеј. Разговор постајаше с' часа на час све живљи — и госпе се више не освртаху. Мало

— мало, па се поче господин у вице — мундури ватати за појас, као да ктеде пући од смеја; — или — поче нешто да говори, па се сав нагао напред, а кад довршиваше говор, опет се исправи и само се осмејивао.

Даље, на улици би видели трговчеву жену са своје три одрасне ћерке, у таким капама, које су сведочиле, на први поглед, да им није матери мода баш по вољи, јер и сама она беше увезала главу неком марамом; угледали би четири мушкарца, који врло јако машу главом и кикоћу се, као да нешто хоће да објаснују. Мора бити да је говор о каквој гостионици, у којој намераваху да проведу недељу по кристијански. Спазили би и знатне личности у старим гуњцима, које се наизменце нуђаху дуваном; а тако исто и две сељанке са целом трговином на глави. Оне су се морале разговарати о нечему смешном, јер ктедоше скоро попадати од силна смеја... И још много које чега особитог било је ту. На један мах изиђе из цркве и свештеник, па, иошто се учтиво поклони свима, оде управо кући. Гомила се поче разилазити. И породица варошкога засоведника упути се кући а за њима и онај млади центлмен у вице — мундури. Уђоше сви у кола, која су их чекала; вратанца јако лупнуше, и ћирица

оде на своје место. Кола се крену. Трговкиња и њене ћерке почеше се нешто мешкољити по тесним колима. — Прво је ушла мати, па за њом хитро скочише и ћерке; и то, прво старија, па онда млађа. Прва је седла до матере, а друга спрам ње. Млађа кћи једва је могла да седне. У мах пружи једну ногу на ступањ од кола, и ухвтивши се за заклон, скочи, ати скок не беше добро прорачунат, јер паде на страну. Девојка се јако застиди, па науми да учини још један — очајнички — скок; али и сад паде сестри у крило. Кола се одмах кренуше, и за тили час нестаде их. Ја сам се смејао, мислећи, како би то изгледало, кад би се у један мах сломила осовина —

Наскоро остаде улица празна, и ја се упутим кући.

Врло ми тешко паде кад уђох у собу, па одмах се вратим натраг, да се мало прошетам по вароши, јер је било већ скоро и време за ручак. Кад се вратим кући и ручам, легох у кревет да се одморим, па метем руку под главу — али тако сам био расположен, као војник, кад се улењи, а на пољу је хрђаво време. Наравно, нисам ни о чему мислио, те почнем разгледати собу; гледао сам у таван и зидове, нисам пропуштао ни један брежуљак, ни једну бразду — и нај-

после почеше ми се очи саме затварати; но, у један — мах погледим на зиду као неку црну точку: та се точка лагано мицала на ниже, док мало час не угледах да је то стеница. Јадница! Бог свети зна каква је то висина за њу, колико ли је брежуљака већ прешла, и колико муке претрпила! Одмах се поче приближивати цвећу, па стаде озбиљно и размишљаше: да л' да иде к њему, или да га мимоиђе. Напоследку жеља одржа победу над страхом, и она се упути управо уз струк.

Кад се већ испе на врх струка, мало застаде да се одмори, па онда опет прође свуда у наоколо — и кад се сита насладила, врати се натраг, па предузе даље пут. Али, на путу јој беше једна бразда; она постоја неко време над том бездном, као да је измишљала начин како да се дочепа друге стране; најпосле опет се поврати и пође уз брдо, но кад и ту не нађе прелаза, опет се врати натраг и упути се на другу страну. Сад мало застаде. Пред њом беше сламка, која јој је служила на место моста. Она се одмах упути преко те сламке и поче путовати, но у једанпут се омаче и паде управо мени на хаљине. Ја је подигнем и опет пустим уза зид. Она опет пође преко бесконачних провалија, опет је

— 78 —

прелазила преко гора и гудура; па на последку оде на таван и сакри се за греду. —

Како је узвишен човек; како је далеко дотерао, па баш и онда, кад се сравни и његова физична снага! Бразда, коју дугоруки човек неби ни спазио, заустави од пута једну стеницу. Па, колико ли се још много мањих животињица наслађава животом, и...

Те мисли јако ме узбудише; и, још их нисам ни довршио, али ме сан већ у велико изпаде, те заспим. Можда би спавао дуго, да ме није разбудило самовар, кад већ поче јако да ври.

Сутра дан добијем с поште аманет. То беше писмо од начелништва, којим ми се налагало, да одем капетану Милевском, и да примим од њега неке нужне сведоџбе. Мало час после тога дознам, да је капетан Милевски био баш онај, коме ктедох да идем у посету. — Тим боље, помислим ја, бар ћу имати узрока да одем у тај прскрасни и чаробни дом на Дњепру, о коме сам толико мислио. Од мога стана, па до те чаролијске зграде требало је добро поћи, и ја се удубих путем у мисли, каква ће дејства да произиђу. С почетка сам се готово бојао да не видим капетаневу ћерку, али мало доцније чисто ме је страх било да је нећу видети.

Кад сам дошао близу куће чисто ме ухвати нека іеза. Срце ми поче силније удари. А због чега? На сваки начин не због тога, што небих могао да издржим поглед капетанов, који беше као неки корпусни комендир; или што би он био строг, па се можда и набрецнуо на ме — не, ја нисам капетана друкче представљао, него као праву добричину. И жена његова била је тако исто по мојој ћуди; али то ме је само жижило, од тога сам само стрепио, што је у истој кући и млада девојка, божјија красота.

Пошто наступих и у сам ходник, отворим једна врата. Али, осим тих беху још друга троја. Затим отворим и друга, и у тај мах изиђе слуга. Ја одмах речем да ме пријави. После неколико минута зовнуше ме у собу. — Тешко је описати у каквом сам положају био, кад уђох унутра. Смотрио сам само то; да млада девојка бацн погледе на мене, па у час наже у страну — и сакри се. Ја бијех скоро изван себе; и, кад се мало овестим, стајао је преда мном капетан и само се смејао. Одмах му се представим ко сам. Али, шта сам говорио — управо незнам ни сам. Капетан ме понуди да седнем, па поче говорити о налозима, а затим пређе и на све уобште артилеристе, говорећи, како

су му по вољи. Кад свршисмо разговор, рече ми да идем кући и да пресвучем парадну мундуру, па онда управо к њему на ручак.

Све то трајало је — како се мени бар учини — једва пола минута.

Капетан је говорио, а ја сам му само одобравао, и где је требало смешио се, или му изјављивао од своје стране благодарност у неким невезаним периодама. И напоследку устанем, па поклонивши се дубоко, изађем из собе.

У тај мах зашкрипаше врата. Ја бацим поглед у страну — и, готово се збуних. Кроз пола отворена врата извириваше красан облик девојачки. Црна, као смола, коса спустила се беше, јер се била нагла; али јој је баш то и увеличавало красоту. Кад је опазила да сам ја у великој забуни, чисто и она порумени. — Чудан анђео! — помислих; а мој анђео у час отвори уста, и мало час слушао сам умилне гласове.

— Отац је рад да зна за вашу породицу.

Ја му одмах кажем. Међутим она се беше опет прикрила. Врата се затворише, и ја сам још неколико минута стојао као окамењен. По ушима ми је непрестано звонио хармоничан глас. Но мало час ме пробудише иза тога сна кораца по соби, те почнем да

размишљаам опет. Мислио сам дуго и дуго о својем мучном положају, и чисто ми беше криво, што нисам у почетку још сам казао за своју породицу. Најпосле пођох и кући, али јако покуњен. — Шта ли ће рећи о мојој забуди? Упутивши се у стан, нисам ни спазио да идем средином улице, па још по блату. Ништа друго нисам видио, него прекрасно лице, и ништа друго не могах да чујем, него онај умиљат глас. — Умах се зачу лупа, па одмах затим опет познат глас: — извините, баћушка, нисам спазио. Ја подигох очи; предамном је стојао трговац, господар од куће над Днепром. Насмејах се и одговорих му смешећи се: — ништа, — па пођем даље. То ми црекиде сву дотадашњу радост, те почнем с нова мислити о ручку, који се приближи-вао . . . И она ће да седи за једним столом — самном заједно, а може бити лако и до мене, догод се не сврши ручак. То ме баци скоро у бригу. Да л' да се остане код куће? Али, да се заборави на задану реч — та ја сам обећао да ћу доћи.

Кад сам се кући вратио, одмах се пресвучем, па запалим цигару; затим приђем прозору, и погледавши неколико пута у поље, пређем двапут по соби — и одмах после тога упутим се к Милевском. Али, већ сад

не беше толика страховања. Стари капетан дочека ме са пруженим рукама, и ништа не проговоривши, седе на столнцу.

Сад сам тек могао да разгледам ствари по соби, јер не беше ту девојке. Соба, у којој сам се одмарао, била је одређена за госте, — ту је било столица и столова; једном да речем то беше кабинет господарев. Кад се уђе, на лево, има два прозора, кроз које се види насип, којег раздвајају од улице два разграната јаблана; испод једнога прозора стојао је сто за писање, на којем беше нагомилано много неких писама и мастионица. У наоколо стола беху наређене три столице. У куту тога импровизаторског кабинета стојао је и један тристрани сто, помален, а покривен шареним покривачем; на њему беху две стеаринске свеће са неколико порцеланских ситнурија; над њим су висиле две мале слике, а пред њима тињаше жижак, који је доказивао с места да је домаћин побожан човек. С једне стране зида била је пећ, а до ње врата од друге собе, и диван. Пред диваном пак стајао је застрвен сто. У самим вратима кутија дуванска и кутија са палидрвцима и свећама.

То беше сав собни намештај.

Седосмо за постављен сто. Капетан поче:

— Главни је услов да се упознамо, рече ми он; немојте само много да се цифрате; иначе ћемо бити сувише несагласни. Молим вас, опростите. Што је Бог дао.

Уђе и домаћица; поклони се па одмах седе и поче сипати чорбу. Домаћица — иначе Јелена Костадиновна — Милевскова, беше жена својих тридесет и неколико година, и као што сам већ приметио, омалена Пуно њено лице издавало је чисту срдачност, праву доброту; и, Бог и душа неби могао нико остати равнодушан, да је само види. Са првог погледа — врло допадљива женска. Сваки поглед њен обливен је златом.

Јелена Костадиновна седла је на дивану, а наспрам ње стари капетан; ја заузех трећу столицу, а четврта оста празна.

— Александра, хајде да се руча, чекамо на тебе! громко и весело рече капетан својој ћерки.

— Одмах, оче, само да свршим посла, разлегаше се глас из друге собе, па затим у једанмах искрсну и седе спрема мене.

До душе, мени није било баш најлакше. Седио сам, али као на иглама, и тако збуњен, да нисам ни опазио кад ме је домаћица иудила чорбом. И зајста, држала је дуго предамном чинију. Ја је одмах замолим да

ме извини, и црвен као рак по ушима, прихватим чинију, па одручим неколико кашика чорбе, — али на што чорба, кад за јело не беше воље ни од чуда.

— Ето видите, за Бога — и по Богу, седимо заједно, а за једним столом, па ја још не знам ни како вам је име, настави Никола Петровић — Милевски.

— Василије Михайловић — и исказавши то, почнем немилице гњечити убрус.

— Шта, Василије Михайловић? Не стидите се, него једите, настави весело стари.

— Та за Бога, господине Никола Петровићу, како можете на то и помислити! рекох му ја сасвим хладнокрвним гласом. — Право да вам исповедим — не једе ми се.

Александра погледа у мене, а и ја као и не хоћице бацим око на њену страну — и погледи нам се укрстише. — Јако сам се орезило, али одмах упрем очи у Николу Петровића, са неким молећим погледом. — Стари се насмеја. Но у тај мах бацим око и на Јелену Костадиновну — домаћицу — и затим сам погледао у чинију, непрестано увијајући убрус.

— Александра, понуди Василија Михайловића, рече јој стари лукаво смешећи се.

— Једите, извол'те, настави она, и ја сам

је са највећом пажњом слушао, а зашто управо — то не знам. Да, заиста не знам ни сам шта учиних тада. Опочињем се само толико, да сам узео кашику — и у тај мах нестачорбе у чинији.

— Заповедате ли још? запита ме Јелена Костадиновна.

— А, — благодарим.

— Немојте нас кривити, Василије Михаиловичу, ако останете гладни код толика јела.

— Боже ме сачувај! И сад сам већ сит.

Јелена Костадиновна смејала се, али тај смеј једва се приметити могаше; Никола Петровић само је гледао исподмукло; — а Александра?

— Ја је нисам сасвјам ни видио. —

Ручак се сврши срећно.

— Извините, рече ми Никола Петровић, устајући: — од чега сит, од тога и дебео.

Усташе од ручка. Јелена Костадиновна оде у другу собу. Ја се преместим за писаћи сто. Никола Петровић седе на своје уобичајено место спрочу прозора, — па обојица запалимо цигаре. — Александра мало поседи, па оде и она одмах за матером.

— Вама овде није баш најугодније, поче старина. — Па изволите кој пут и у вече да

проведемо време. Ја сам с јутра свагда у послу (и поче зевати), а у вече обично одмам се, дођите, заповедајте; овде је све весело.

— С драге воље. Мени је особито мило...

Па опет поче зевати. — Ја сам се одмах сетио, мора бити да има обичај да спава свако после ручка, па с тога се поздравим и одем.

Од тога дана, па свако боговетно вече долазио сам — као што рече он — да проведемо време, и веома ми се допаде та кућа. — Особито ми је било по вољи да поседим у вече мало дуже за његовим писаћим столом; јер с друге стране обично је седела Александра. Нисам могао сит да се нагледам тога анђеоског лица, и непрестано сам мотрио како пролеће игла међ малим прстићима анђела.

Што је више времена пролазило, тим већма ми лежаше на срцу та красна породица. Моја соба учинила ми се беше као каква тавница. Кад год сам се пробудио, увек нисам могао да дочекам време, када је требало отићи у ту кућу; једва сам чекао да куцне последњи минут, те да одем у блажени дом Милевскога; увек сам се бојао да не одоцним. Али, кад се десило да Александре није било за столом; кад се десило да је никако нисам могао видети, каква ли ме ужасна туга тада обузимаше?! Одмах сам једва чекао да одем

кући. Старина ме је задржавао, јер се већ беше навикао да сам свако вече у њиховој кући.

На последку, највише је било стало за тим, како бих се користио том гостољубивошћу Милевскога, па да не прође ни један дан, а да ја не будем код њега; премда ме је по кад кад и укоравао зато, што ни сам дошао у вече, али узрок обичан беше увек служба.

— Паде ми на памет красна мисао. Старац је имао млога посла — и сувише, али већином је у такOME послу био с тога, да угоди што већма својој сујети. По вас дан чамио је за послом, и тек у вече, кад бих ја на врата ударио, дизао се од стола. Ја се решим да му будем помоћник, само да би могао имати изговора, те да тако могу у свако време бити у његовој кући. Алч, он не кте за дуго примити ту моју понуду; док на последку не пристаде и на то, но то је учинио свакојако само зато, што већ хтеде да погине од силна рада.

Од тога времена био сам у Милевсковој кући као и у својој. По цео дан проводили би за писаћим столом. Свако јутро, чим сам дошао, одмах сам се укметио за сто. После рада обично би се прошетали по градини, трчкарели и забављајући се као деца. Мене је забављало све. Тада ми је и оно пријатно било, што сам пређе држао да је права дети-

њарија. Мени се допадало све оно, што се год допадало Александри, и не беше ни једне ствари, која и мене неби усхитила, само кад се ној допала. После свакога ручка старац је имао обичај да мало продрема у другој соби; а ја сам за сво то време радио. И мило ми беше да радим... Поред мене радила је и Александра са којом сам се већ у велико био упознао, па шта више и у живље разговоре ступио; истина је, ти разговори не беху баш тако значајни по своме садржају, али за мене су били и презнатни; ја сам пливао у милинама. Почешће и у највећем послу суретао се по неки осмех на нашим очима. Мени се чисто предсказивало, да је у тим осмехима увек скривено било неко природно „радоимејство.“ На скоро уверио сам се да је она још детињске памети: анђеоско створење, невино и весело. Уверио сам се био савршено да она још није у стању да увиди моју наклоност, — али при свему томе — ипак ми беше драга... пазио сам је... као што се само деца могу пазити. Међутим, опет сам много зидао на будућност: та зар ће и она кад-год осетити ту наклоност!

Једно јутро, као обично свако, упутим се к Милевским. Никола Петровић седио је на своме обичном месту и писао нешто. Мало

ниже седила је и Александра и шила. Кад уђох у собу, поклоним се старини, али крадом бацам нежан поглед и на Александру. Она као да је била нешто ердита, тако ме дочека. Седнем и ја за посао. Много пута сам је погледао крадом, но она баш ни ока не помаче. Наравно, мени није то било баш најпријатније.

Тако прође цело јутро, па приближаваше се скоро и ручак. Ја већ ктедох да пођем, али ме Никола Петровић замоли да останем мало, јер је он тога дана морао бити куварица (почем Јелена Костадиновна беше отишла негде послом). — Дакле да се чека, — готово мени то добро дође, јер ме је јако мучило што Александра ћути и што је тако равнодушна.

Најпосле седосмо за сто' — старац, ја и Александра. — Ја сам разливао чорбу. Старцу сипам у тањир, затим узмем и други и сипам у њега толико, колико само могаше да стане, па пружим Александри.

— Шта је то, Василије Михайловићу, што мени толику чорбу насусте? питаше ме она, двоумећи, да л' да узме тањир са чорбом, или не.

— А зар је то много?

— Па наравно да је много. Ви сте може бити то ктели за вас?

— Не, Боже ме сачувај, Александра Николајевна, — не, него баш за вас.

— За мене? Та ја немогу ни половину посркати.

— Покушајте, немојте се много устезати.

И ја се упех из петних жила, само да тањир узме.

Никола Петровић насмеја се.

— А што се опет устежеш толико? видиш, мора бити да си сувише гладна, рече јој он, а ја сам то учинио само из превелике услужности.

— Извол'те, Василије Михайловићу, узмите тај тањир за се, рече Александра, а изгледаше скоро као да ме моли.

Ја заборавих одмах на овету, па метем тањир преда се и наспем у други толико чорбе, колико је обично и она сама сипала. Кајао сам се и чудно, како могох да учиним на жао такој красуљки! Савест ме је једнако гризла, и само сам погледао на Николу Петровића, као ђак, кад проводи несташлук. Али мој се старац беше забунио са чорбом, па баш никако ни да ме погледа.

Једном не беше код куће ни Петровића Николе, ни Александре; а ја, да не бих узалуд губио времена, шетах се по Б***, са не-

ким познаником — официром, іер іе у Б*** било доста офнцира. — Упутимо се на пиіаду, па одатле пођемо право іедном тесном улицом, іер сам се туда наірадиіе шетао. — Прођосмо и туда, прођемо и кућу Александрину, па се вратимо на обалу широкога Дњепра, наслађаваіући се живописним сурвинама и красним изгледом реке, по којіі беху разасути силни островчићи — и пусти и обрасли шумом, па тако заиђемо доста далеко. Сунце се већ беше почело да смируіе, а месец се поче указивати по ведроме небесном своду. Тих ветрић пиркао іе од воде, те вече постаде врло приіатно. И седосмо поред обале.

Іа се биіах нешто замислио. — Да л' іе не водем? Ниіе могуће; она іе іош млада, готово іош іе дете. Да л' іе у стању да пробуди у мени оволику чежњу? Не, ниіе никако могуће. Іа іе истина пазим, — пазим іе као што пази брат сестру. Старац говори да ће наідаље кроз две године дана дати оставку и преселити се у Киіево. Кад се сврши рат — одох и іа у Киіево, њоі ће тада бити тек шеснаіест година... Ех, тада іе сасвим друга ствар!... Али, лако іе могуће и то, да постане сасвим хладнокрвна спрам мене — да постане равнодушна, — може и то бити... Па што ћу о томе и да мислим! време ће бити

наібољи сведок... Готово и сам не знам да је радо имам, или не; но іеднако ми се врзе по глави да ћу је и после две — три године опет пазити — страшно пазити. Чисто ме је страх и да помислим на ту срећу. Шта, да л' се неће показати спреам мене хладнокрвна? Срце ми се чисто цепа, кад помислим, да је, може лако и то бити, за дуго нећу видити. Али, зашто да је баш сад тако млада? Но наравво, она іош и не зна за разговор без речи, не може ни да помисли на моју чежњу... А да ли ја одиста чезнем за њом? Може се рећи и іест. и није. Ех, па лепо. — Али зашто ми соба изгледа сасвим мрачна кад је Милевски сам? Зашто, кад ми је по гдекад досадно писање, чим она дође, добијем особиту вољу, напишем по два — три листа за час. А, одкуда опет то, — кад она оде, перо ми чисто одскаче од листа, па не могу да напишем ни іедну страну — досадно ми је; Зашто на последку, кад год прођем поред те куће, чисто ми се срце разигра и скоро хоћу да полудим од силна усхићења, кад је видим?... Іест, ја је радо имам — о томе не треба ни сумњати, а драга ми је не само као сестра, него іош и више... Тешко ће ми бити да се растанем са њом; она ће ме зацело и заборавити... Али најпосле није ништа, каква је

го опет несрећа? Та ја ћу њу најдаље за две године опет видети; дотле ће већ бити девојка на удају, и кад буде у стању да узна како је пазим, сигурно ће и она мене друкче пазити; ето због ње сам се и решио на све... Међутим, ја ћу њу вазда и гледати и волети; и раставићу се с њом у тој мисли, да ће доћи и то време, кад ће куцнути срећан час жељена виђења. — Требало је да сам бар наговестио старцу, да ми његова Александра лежи на срцу... Но ништа; он ме зна можда боље, но што се сам знам; зна да ли је одиста радо имам, — та он је човек „проницателан...”

После тих мисли чисто ми свану пред очима и постадох лак и весео. Ухватим мога друга за руку, — он је гледао, међутим, како по реци плови нека баба у маленом чуну и како га вешто и смело окреће.

— Хајдемо, већ је време да се иде кући, рекох му ја.

— Причекајте мало, да видимо баку кад се искрца на обалу. Е гледај ти само такер јунак — бабе, — није ли истина?

— Заиста.

— И како хитлено окреће весло!

— Баш... А гле, крма је скоро сва у

води! Чини се као да баба седи по речном огледалу. Па опет онај кљун отишао у висину.

— Зајста, јунак — баба!

— Ал' како се усуди да се вози на таквом чунићу? Погледај само, до друге обале има скоро седам врста, а можда ће још и више бити.

— Лепо... Али, кад би се нешто изврнула, настави мој друг, смејући се од свег срца.

— Зашто то? Ваљда зато, што је тако одважна?

— Ништа. Искупала би се — и то добро.

— Зацело, морала би се удавати, ако не зна да плива; јер је далеко од обале.

— Па баш и кад би утонула!... Гледај, који је свет на обали. Само би се искупала ваљано — друго ништа...

На последку стиже баба уз обалу. — Поче се већ и смркњавати, и ми дођемо кући. Пошто већ прилично измакосмо од обале, спазимо једног војника, који иђаше пред нама, машући незграпно рукама — а који размишљаваше о нечему; мора бити да се био јако задубио у мисли; јер, ми већ и близу до њега стигосмо, а он још и не примети, па и овда, кад смо се већ тако приближили њему, да смо могли јасно разабрати сво његово шапутање. То беше пешак.

— Гест, гледај шта се болестника довози из Севастопоља, говораше он лагано. Млоге од наших изрешеташе французи. Но, кад би наша војска изненадно на њих напала, — Заиста би се прецанули грдно — отишли би одмах онамо од куда и дођоше, — неби имали кад ни да се обазру на траг! А овако паф... паф... а народ непрестано гине, — рањеници се сваки дан множе... Ех, па шта је хасне п говорити — јунаци!

— Из које си ти команде? запита га мој друг, желећи да пробуди једном тога млоге — расуђујућег војника.

Он се брзо осврну. У час му слети капа с главе, па онда се укочи пред нама; ужас му беше насљанан на лицу.

— Опростите, ваше височанство, нисам спазио.

— Не бој се ништа. Из које си команде?

— Мало сам рањен у ногу, ваше височанство, пошао сам у Николајев.

— А кад су те ранили?

— У другој битки, ваше височанство.

— Па, шта је било учињено лудо у другој битки? запитах га ја.

— То, што изгибе силан народ, и што ни један није лако рањен. — Млого наших погибе — много јунака паде! Каква грдна

жалост, једнога таког јунака баш преда мном распарча бомба. То вам је био велики весељак; и често је насмејао све својим досеткама.

— А, како га распарча?

— Тако, ваше височанство. Ја сам стојао овако поред пушкарница (стрелница), а он до мене, као да се чешће поразговара: па, ктуде да погледа кроз просеке, но још он и не дође близу, а бомба паде на њ' га — разнесе га свог, — јадник, као да пропаде у црну земљу... а и ми вам неби друкче прошли, да се не угаси. — Од покојника не оста ни парчета, — Овде нога, ... тамо рука. ... жао ми је ваше височанство; кад га се сетим, (и у тајмах појуреше му сузе низ образе) жао ми је јако. Како се ово сад мало смири, замолио сам комендира да одем у варош и рану привијем. Кад ктудоше мртве да сахрањују, скупим ја парчад од ногу и руку мога незаборављена друга, и увијем у чисто платно, па понесем на „Сѣверную“ — да га укопам. Чим уђох у варош, спазим генерала Хрулева. Није вајде, нешто треба и о њему рећи: млади Генерал, нека га Бог поживи! — „Шта носиш?“, питаше ме. — Тако и тако; друга, ваше превасходство, хоћу да га сахраним, рекох му ја. А он ми одмах пружи новаца за подушје. — „Ево ти, рече, па попи што за душу.“ —

— Ја одем на „Сѣверную“, закопам остатке, садељем крст од дрвета, па пођем да платим парастос.

— Зар тако много гину наши на Севастопољу?

— Страхота много; ваше височанство. Бивало је и тога, да у некоме боју падну као леса. Около топова остаде једва по један или највише по два човека.

— Па, дакле, шта би ти хтео; зар да сви оставе кости у Севастопољу?

— Дакако, ваше височанство, зацело би боље било: ето, видите, војске наше, слава Господу, има и сувише. — Сваки би војник плануо као жива ватра. Па, кад би тако сви нагрнули, неби се заиста одржали Французи, — неби, неби тако ми Бога, ваше височанство; а кад би нагли да бегају, било би им и море узано.

— Ех, ал' тако би више изгинуло, рекох му ја.

— Могуће, ваше височанство, да би изгинуло више. Мора бити да цар жали своју браћу, — али, све је бадава, без крви нема боја.

Са тим се заврши наш разговор са војником, и он настави даље пут; али, непрестано је још уздисао; и, свакојачко ће бити, да му

је покојник био непрестано у памети — онај, којега тако сјајно сахрани.

Тај разговор силно ме потресе; паде ми на памет, шта је то „други свет,“ свет, који ствара фантазија; а шта дејствителан и страшан — крвав Севастопољ. — И ја, млад официр, нисам нигда до сада ни помислио на то а моји другови, можда, и негледећи што су већ близу гроба, и што их само један тренутак одваја од њега — грамзе за славом. Шта ли ће рећи они? Како ли ће ме гледати онда кад се војна оконча већ; а ја — ја нисам ни угледао боја, нисам ни омирисао барут, него све једнако седио и одмарао се по безопасним местима. Како ли би ми било, кад би стао слушати причања о љутим сражењима, а не бих сам ништа друго ни прословити умео, осим о љубавним бојевима. На сваки начин, морам се замолити, да ме преместе у батерију, па нека пошљу на моје место онога, који га год уважели. Али, Александра? Заиста, тешко ће ми бити да се растанем са њом; но најпосле шта знам друго да радим? Нећу бити овде две — три године; нећу је видети онда, кад се стане и она мене сећати. Жао би ми било да се растанем и са старим капетаном, и са Јеленом Костадиновном. Навикао сам се на Милевске, као да су ми родитељи; а немам

ница о, ни матере. Милевски су ми на место родитеља . . . . Али, при свему томе, мораћу се на сваки начин, кад-год растати с њима. Кад се рат сврши, ето мене управо у Кијево, па онда ће бити сасвим друкче.

Отац мој био је стари ветеран у времена Француске револуције. Прошао је био под заставама Наполеоновим скоро сву Европу; бавио се неко време и у савезним државама, — и под жарким небом Сан-Доминга; довршио је војене маршове онда, кад је Наполеон пао; па тада се пресели у Париз и на кратко после оставке, ожени се. Не знам, да ли је још дуго после тога живио у Француској; но, мора бити да су га непријатељи и непријатне околности тога времена приморале да покуша срећу и у Русији. Заједно са мојом матером дође он у Варшаву и поче се занимати предавањем лекција по кућама; наскоро затим ступи у руско поданство и буде примљен у грађанску службу. Срећно је корачао напред и — кад сам се ја родио он је већ био дворски саветник и становао у некој јужној вароши у Пољској. — Тако прође четири године; отац ме тад одведе у младићски корпус од куда ме после преместише у окружни кадетски. Још пре него што ћу да ступим у

корпус, роди ми се сестра; мени тада беше тек тринајест година; и пошто се наврши трећа година, од како ступих у кадете, добијем писмо, да ми је отац умро. Описаћу грдну тугу своју, кад сам тај глас чуо: плакао сам по вас дан ништа не окусивши, али сва та жалост прође ме за недељу дана. Прође и месец, а ја нисам ктео ни да помислим на своју сиротињу, него се задубим у науку и игру; изгледао сам тако, као да и не знам да ми мати остаде у великој беди, не добивши ни пензије, с тога, што је покојни мој отац још незаслужио беше. — И још година прође. Ја опет добијем писмо — али какво? Не могу отрпити, а да цело не испишем:

„Драго дете! Ти сигурно знаш, да отац твој, кад умре, не остави нигде ништа. Ја добијем писмо из Париза, у коме ми се јављао, да ми је мати умрла и да је остало иза ње прилично имања. С тога сам наумила да идем у Париз. — Драго дете! Ти ниси у стању ни да помислиш на тугу твоје матере, која те не виде за шест година, па још и сад не може да те види, јер мора да иде — Бог сам зна куда. Ктела сам да дођем до тебе, па ма на један дан, само да те видим, али новаца је, после оца, толико остало, да могу једва до Париза отићи, наравно, од то-

га пута зависи цео мој живот, а може бити и срећа твоја и твоје сестре. Но, утеши се, немој да тужиш, ја ћу се скоро вратити на-траг; скоро ћемо се видети, душо моја. — Бог свевишњи не кате благослови и излије на те сва блага. Учи, ради и труди се, да те мати, кад се с пута врати, угледа као официра. —

Опрости ми, драги сине, и не тужи. — Бог ће дати, скоро ћемо се видети.“

Мени је било тада четрнаест година, и тек у то време умео сам да ценим ужасне часове после смрти очине. Лишио сам се оца на тако исто могу, недај Боже, и матере и сестре — то је заиста ужасно! При свему томе што тада нисам био у стању да представим себи толику одважност материну, легах спати и почнем горко плакати. То ми је доста добро чинило, јер сам дотле живио све једнако весело и безбрижио. Од тога часа постадох сасвим други човек, озбиљнији, а у исто време, наравно и зрелији. — Но још је и сада можда у моме карактеру законан остао какав сужан упечаток. Како примих писмо, одмах седнем и напишем одговор; али на велику моју жалост писмо и не застаде у Пољској мојој бедној матер, и би ми повраћено онако не распечаћено.

Зацело је од тога времена прошло било шест година. Ја постанем већ и официр, али од моје матере не беше ми још никаква гласа. Сигурно је умрла; сигурно је беда и несрећа и у мрачан гооб свалила. — Шта да радим! Така је божија воља...

Но, где ли ми је сад сестра? Шта ли је са њом? Да ли ћу је још једном бар угледати? Зацело, Бог, као заштитник бедних, неће ни на њу заборавити. Али, да ћу је видети, и то није баш тако извесно. Међутим...

Тако сам јоште као дете осећао, тако ми је на срцу лежало све што ми беше драго. Па, не треба да буде што чудно читаоцима, што сам се тако ватрено приљубио породици Милевсковој. — Тако је — приљубио сам се, љубио сам старога капетана зато, што сам га уважавао — што сам га сматрао као мога покојног оца. Јелена Костадиновна пак била ми је на место матере. А Александра? Александра је била вилински облик моје сестре, коју сам последњи пут видио пре осам година; осим тога, Александра ми се допала, имао сам је радо.

Прошло је девет месеци од како моја нога ступи у варош Б***. — Курири, пролазећи туда, сваки час су доносили новости

из Севастопоља. Ја сам их слушао и гладан и жедан, — слушао сам причања о победама Севастопољских јунака. Јако ме је мучило то, што сам — тако далеко од бојишта — слушао те новости. У час би зажелио крила, да само могу да прелетим до Севастопоља, да одржим какав мегдан, да докажем своје јунаштво, па онда да само сањам о слави. Па, шта сам могао чинити? Нисам смео сам да оставим дужност и да погазим заповест старешине.

Једнога прекрасног дана, на крају Јулија месеца, 1855. године, чисто сам изгледао као на ново рођен, кад ми дође налог од батеријског комендира, да се вратим у батерију. Заповеђено ми беше да предам дужност другоме и да одмах пођем на ново опредељење.

Наскоро, ето ти мене опет посред мојега друштва, дођох међу познанике, да делим с њима све опасности, — дођох, да не останем иза њих.

Са Милевским сам се опростио одмах с јутра; али помишљао сам, да не да Господ да се на свагда растанем. Но баш и ако ми је суђено да скопчам у најбољем цвету живота, шта ће бити? Мртви, зацело, не осећају ништа. Ако ли пак жив останем — онда је много боље. Па, може бити још и да

Ћу се показати у боју... Опростим се дакле и са мојом вилом. Ако би се случајно десило и то, да паднем у несрећу, опет ће ме утешиги и сама помисао на њу. Тако је, сећају је се и у боју и на гозби; опомињају се свагда и свуда, опомињају се ње вечно.

Легох да мало одспавам. Узмем писмо и опет га прочитам; мислио сам неколико минута, па заспим. Обично је да омиљеници не могу да спавају у таким тренутима, али (можда за мном нико и није тезнуо) ја сам тако тврдо заспао био, да ме је једва и зора разбудила.

Другога дана, около десет часова, одем к Милевским. Срце ми беше убијено, кад ступих у собу. Да л' неће бити последњи пут, што видох те миле и добре душе? Нисам се могао уздржати; и — сузе ми ударише низ лице.

— Што је вама, Василије Михаиловићу? запита ме Никола Петровић, приближивши се, са неким саучешћем, зашто плачете?

— Та, — ништа... ни за што. Дошао сам да се опростим. Морам да путујем у батерију.

— Није могуће! повика тронуто Никола Петровић. Зар да се растанемо тако брзо? Па останите бар још до сутра.

— Не могу, Никола Петровићу! Тако се нећемо нигда ни растати, проговорих ја загушљивим гласом, желећи да се покажем да сам се умирио. — Што пре тим боље.

Ту беше и Александра. — С почетка нисам смео ни да је погледам; али, пошто се мало повратих, погледам је у очи. — И гле, чудо, — и њој очи беху влажне — орошене сузама — жао јој је било, сузе јој се беху задржале на трепавицама.

Па и мени се опет сажали — и опет се и моје очи напунише сузама. Ја сам се само освртао и брисао их марамом.

Никола Петровић ме застави на ручак, и тек после вечерњега часа, почнем се озбиљски опраштати. Оборлих старца Милевскога, а он мене као рођена сина благослови. Приђем затим и Јелени Костадиновној и умал' те и њу не обгрлих, као своју матер; али се уздржим, и са поштовањем пољубим је у руку, а она мене у лице. Вратим се најпосле и Александри. — Шта да радим? ... Само јој се поклоним, — сузе ми ударише као киша, и готово ктедох да побегнем из себе.

Сутра дан већ сам јездио на поштанским колима друмом. Кад се кренух из вароши, обзирао сам се чешће на кућу Милевскога. На прозору сам опазио старца, Јелену Ко-

стадиновну и Александру. Само се марама лепршаху. Ја се поклоним. У час нестаде куће. Туга ми обузе срце. Ох, да л' ћу се опет кад год с њима састати?...

IV.

Посао четвртога Августа.

После два дана, опет се увезем у красне и омиљене кримске долине — и првога Августа стигнем у Дуванку.

И сад беше соба у станици препуна рањеницима; на дивану су седела три официра, а остали се беху сабили на сред собе, па разговараху сасвим лагано.

Ја им приступим ближе. Сви погледаше у мене, као да сумњају нешто, па одмах прекинуше разговор; наравно, то је мене јако у живац дирнуло. Приближим се дивану, с намером, да их замолим да и мени начине мало места. И, на моје велико чудо, на дивану сеђаше опет онај исти брадат официр, кога сам видно на томе месту још кад сам први пут туда пропутовао. И он, као да ме је познао, устаде са дивана, па поче се осмејивати, гледећи у мене.

— Моје поштовање! Како ми се чини, ми смо по мало познати.

— Па ми пружи руку.

— На сваки начин; мени се чини да смо се овде још једном видели.

— Ви ваљда сад долазите из Севастопоља?

— Не, био сам на комендиловки, па се сад враћам у батерију.

Све брадоње — официри — насмејаше се, са неким потајним подсмехом; мени се то ни најмање није допадало.

— А ви сте сигурно били на Севастопољу? запитам га ја, мислећи, да ћу му се тиме осветити.

— Био сам до петнаестог Јулија.

— Па сигурно сте били тамо и шестог Јулија, при јуришању?

— Дакако! Ја сам био са мојом четом на Малакову.

Морао сам му се чисто дивити, а у исто време и поштовати га.

— Е, онда ме сигурно можете извести о . . .

— Не можете веровати, какви су детићи у мојој чети. — Представите си, Французи иду на јуриш, сви у гомили, правилно, у колонама; али ни један мој војник баш да се помаче са свога места; само су стојали у

два реда, узевши пушке на руку. Кад су се Французи већ на пушкет приближили, ја командујем „пали.“ Верујте ми, сви опалише сложено, као један, па онда паф... паф... паф!... Ја погледам кроз очалин: Французи се ускомешали. У тај мах пуче још две стотине пушака, па одмах се осу картеч. Војници опет из два реда опалише пушке... ја погледам — а три или четири од Француза успели се на шанац. „Сеците их!“ викнем војницима; али, морам признати, доиста ми жао беше тих младића. Под градом је био скоро пун шанац ђулади и куршума... Но, у час га моји војници очисте... У тај исти мах био је одбијен непријатељ и од другог и трећег шанца. Пушкарање наскоро пре-стаде, а вече беше врло тихо — управ тако, као да није никаквог боја ни било. — Код Француза је могло бити око петнајест хиљада које мртвих — које рањеника — је ли то шала?!... Истина, и код нас је било много мртвих... Непријатељ нас је скоро засипао бомбама; из целе моје чете остало је било једва осамдесет и пет људи... Али, да сви ти... — А ја сам слушао, да је само девет хиљада Француза пало у томе боју, додадох ја, као тобоже да му нисам веровао.

Брадоње се нађоше увређене.

Како то! цела је истина: патнајест хиљада... Ето, и ја сам био тамо — повикаше сви у глас.

— Па сигурно сте били тада награђени, запитам их ја онако, као што само војник може питати.

— Официри пођуташе неко време, а по лицу им је непрестанце прелетао презревајући поглед. На последку одговори један.

— Хм! Представили су ме за већи чин — и за орден св. Станислава — то толико. Али, то је све било, па и прошло.

— Како то?

— Тако је — али, шта да се ради? Најпосле што да трошим толике речи око тога!... Може бити ви се опомињете онога бледог официра, што се онако разбацао, кад сте прошле године били овде? И тај оздрави.

— И он зар био и по други пут на Севастопољу — запитах га ја, јер ме се јако тицало.

— Био је — био, рекоше брадоње подсмешљиво — био је, али у Николајевским касарнама, далеко од шанчева десет врата; па ето доби и орден Станисављев Другога реда, и још га произведоше за поручика!

— Да ли је истина, није могуће! рекох

ја, као у чуду. — А знате ли како се зове тај официр?

— О — ски,

— И он поручик?

— Јесте, поручик, одговорише ми брадоше.

Врло сам љубопитан био да дознам за породицу тога ненаграђеног јунака.

Да л' ћу бити тако срећан, да дознам за вашу породицу — име?

— Поручик Самсонов, — и одмах и он мени пружи руку.

Кажем му и ја своје име и презиме.

Овде треба да приметимо, да смо се разговарали врло лагано; па шта више, неке речи изговарао је Самсонов готово шапћући. За сво време нашега разговора, официри који ту беху, стајали су у округ на сред собе. Они продужише тајни разговор, који им ја при доласку прекидох.

— А о чему ли се разговарају тако тајно ови официри у кругу? запитам Самсонова

А, гле! — Ја сам и заборавио да вам кажем, нешто ново. — Четвртога овог месеца опредељено је да се јуриша на непријатеља.

— Није могуће! Да ли ће тако бити у истини?

— Дакако да ће бити. Ено, онај поручик

што тамо стоји, у огртачу, донесе нам ту новост. Као што се говори, он је за то дознао у самом главном штабу.

Мени се срце разигра; нисам се могао више стрпити, него се приближим одмах официрима.

— Извините, господо, почех ја — да ли ме можете како известити о предстојећем јуришању?

Сви погледаше у мене; па затим, као да им није најправније било, разрогачише се на Самсонова. Разговор се прекиде.

— Небојте се, господо, — поче Самсонов, смешећи се, јер је приметно био зашто га погледају, — овај младић није шпијун. *)

— Верујте ми; ја се одавна познајем са господином Врховским.

У тај тренут сав круг погледа на ме пријатељски, и официр у огртачу прозбори:

— Гледајте посао; ја сам готов да вам искажем све што знам; али само не треба то да се разглашује даље. Па изговоривши то, поче даље причати.

— Место је означено на „црној реци“, а заповеђено је да се одмах заузме Сапун-

*) Треба приметити, да су се на Криму преоблачили непријатељи у руску мундуру.

гора. — Кад наши заузму ту гору, Хрулев ће морати да нападне са десет хиљада из прокопа Севастопољскога, да притесни Французе. — Ето, то вам је све што ја знам.

— А да л' знате, хоће ли у томе боју учествовати и војска Лукар-каралеска? упитах га ја, будући нисам добро познавао ту околинду.

— На сваки начин, одговори официр у огртачу. Та, Лукар-каралеска долина пружа се управо до долине црно-речке; с те стране ће баш и бити најжешће нападање.

Мени поче срце јаче куцати. Измакнем се мало даље од њих и седнем на диван. —

„Дали ћу и ја омирисати тога боја? Ох, Александра, како ћу да те видим ма само још једном:

— Ви ћете за цело бити у том боју, рече ми Самсонов, приближујући се.

— Тако је...

— Чисто вам завидим. У здрављу да се опет састанемо, и насмејавши се, пружи ми руку.

— До виђења.

И у тај мах ухватим и ја њега за руку. Чисто ми је жао било да се растанем с њим, готово ми се предсказивало да ће то бити последњи поздрав.

Тоба дана, о ручку, био сам у Јукар-Каралезу, и вратио се натраг у свој стан. Било ми је веома тешко, па одмах сам морао отићи к друштву, које ме још добро и не познаваше; али ја кдедох и њима да кажем што сам чуо.

Знајући добро да се сви официри скупљају код штабнога капетана, упутим се управ тамо.

Опет сам их све у скупу застао, само е том једином разликом, што сад нису ни ручали, ни играли се, него се о нечему разговараху. Пошто све поздравим, приђем и штабном капетану.

— Здраво да сте, Михаило Карловићу; ех, одавна се нисмо видели.

— Заиста одавна; но ви као да сте тек сад и дошли с пута!

— Па шта?

— Четвртога ће бити велика окршаја.

— Шта, зар и ви већ знате?

Михаило Карловић гледао ме је тако, као да се чудно мојему питању.

— А од куда ви дознасте за то?

— Мени казаше тако на Дуванци.

— Но то не треба разглашивати; ми смо могли да дознамо лако само зато, што ћемо и ми бити у томе боју.

— Лепа тајна! приметих им, — а један официр причаше у Дуванци свима официрима. Па, кажите ми, молим вас, је ли зацело одређена и наша батерија?

— Зацело је одређена. Ми смо о томе дознали са поуздане стране.

— А што ћу да радим ја? Немам ни коња.

— Ви ћете сигурно остати овде код муниције. У боји ће поћи само по једна кола уза сваки топ; а остала сва остају.

— Како то?... упитах га ја оштро.

Но, треба по души говорити, у прави мах чисто ме је сама природа нагонила да се радујем што ћу остати; али, мало после би ме стид од самога себе, што се тако грдно осрамотих — јер су сви приметили да се радујем јако — па зато сам морао да изговорим пред друштвом ово:

— Хоћу да замолим батеријскога комендира, да мени дозволи да пођем у боји. Код муниције може остати и само један фајерверкер (ватрометач.)

— А ли како ћете без коња запита ме Михаило Карловић.

— Ма како се довијао, одговорим му. Где буде баш нужно, сешћу и на лафет.

— Та — тако је; то може.

После тога започеше сви разговор. Сваки

је говорно о ономе, што је њему у рачун ишло. Штабни капетан размишљао је о умесности или неумесности јуришнога распореда — о последицама, које могу отуда произићи, — о срећи и несрећи. Петар Александровић мислио је опет, како ће да спречи опасност, која је претила батерији, с тога, што су топци већином били регрути (новаци), и још не знајући добро да раде на топовима. Он представљао као да је наша батерија већ у рукама непријатељским. Чешће је повторавао.

„Ама верујте ми, са некима не можемо ништа учинити, — па баш ни једне валане ватре — зацело ћемо пропасти!“

Данило Ивановић само је ћутао и ништа не ктеде одговарати. Никола Семеновић лупао је непрестанце главу око тога, кад ће се започети бој, и да ли ће дуго трајати; а прапорчик му никако не одобраваше, и рогачио се, доказујући могућност, час једнога, а час другога, при свему томе, што су му разлози одмах пропадали. Једном речено, сви су мислили и препирали се о предстојећем нападу, дотле, док им једва денчик не прекиде разговор са ужином.

Дође и трећи Август. Цели божији дан спремају се сви за сутрашње јуришање. На лицама свију, па и самога штабног капетана

беше чисто извајан неки страх; а јасно се дало познати, да је сваки гледао да га растера ма којим начином. Сваки је гледао да се охрабри шалом, разним досеткама и које-каквим смешним измишљотинама. Најпосле наступи и ноћ. Сви се већ и навикоше на тај страх; па, кад се запалише свеће — као што су обично — почну и сад преферанца, и не мислећи на то, што ће им то можда последњи преферанц бити.

Мене се све једнако тицаху други, а о себи не проборих ни словца. А најпосле шта сам и имао о себи да говорим. — Мисли су моје биле тако раштркане, да се никако не би могле на писмено ставити. Мислио сам о свему ономе, што се само може помислити у таким приликама: о одличјама, о чиновима и орденима, мислио сам и о краткости човечијега века, па и о томе, да може човек бити убијен; уображавах да сам смртно рањен, виђао сам у томе заносу и хирургичке машине и хирурге (лекаре рањених), који се сасвим немарљиво и хладнокрвно спремаху да ми одсеку ногу или руку, па ме је чисто јеца спападала. Глава ми је била претоварена раштрканим мислима. Прелетао сам у Б***, и опомињао се љубавности. Дивно лице Александрино излазило ми је сваки час

пред очи. Зактело ми се по кад — кад да само за један минут будем у Б***; али не с тога, да избегнем бој, на то нисам, Боже ме сачувај, ни помишљао, но само због тога, да видим Александру и да се опростим — па онда натраг на дужност.

Преферанц се сврши. У један мах ето ти једнога војника.

— Ваше благородство, рече он, па поче разгледати по соби.

— Шта је? запиташе га сви у глас.

— Заповест је да се креће батерија.

Одмах сви побацаше карте.

— Зар тако брзо! примети Михаило Карловић, и одмах заповеди да му се оседла коњ.

— Ето ти сад!... рече Петар Александровић, купећи карте.

— И не могосмо ни свршити игру, примети прапорчик.

Па у час се сви разиђоше по становима.

— Ех, ништа зато, Петре Александровићу, немој да побркаш рачун, рече Данило Ивановић, који беше страстан карташ.

— А за кога врага да га чувам? упитаће га тужно Петар Александровић.

— Па можемо после довршити.

— Кад, после? питаше га прапорчик.

— Кад, кад? Та после, пошто се сврши битка, одговори му Данило Иванович.

— Тако — а не велиш да може лако бити да се више и не вратимо живи, рече му прапорчик смејући се.

— Па шта? поче опет Данило Иванович, може и ко други уместо нас довршити. Та ваљда нећемо баш сви до једнога изгинути!

И одмах затим, пошто се тако свршио преферанц, ниси могао више ни једнога спасти; сви се разиђоше. И ја се упутим кући. У стану моме застанем већ опремљена коња, кога ми је, како сам доцније дознао, послао батеријски комендир.

Кроз пола часа већ смо били сви у пољу. Сваки је ишао поред свога топа, и сваки је размишљао, слободећи сам себе. По тихој ноћи разлегао се бахат ковских копита и јека топовких точкова.

Батерија је ступала полагаано напред. Војници су ишли ћутећи, и само по кад — кад могло се чути, да по неки проклиње помрчину, или камен на који се спотаче.

Још је био мрак, кад уђосмо и у долину црно-речку, где беше означено место за нападање. Помрчина беше тако густа, као што је црно гавраново крило. Само у мах

па у мах огледаху се по небу врхови тедиу-
хинских гора, а с лева се видила Сапун-
гора. У долини се није ништа видело; она
изгледаше као каква неизмерима провалија.
Батерија се заустави на означеном месту.

Комендир батеријски поче лупати нешто
око топова; стаде се приправљати зоб и сено
за коње; стадоше разгледати да ли је на сво-
ме месту сва муниција и остале потребе. Сви
официри скупише се у гомилу, а међу њима
био сам и ја. Сад су морали патити добоши.
Али ето муке; њих беше свега три. На један
седе штабни капетан, на други Данило Ива-
новић и Никола Семеновић, а на трећи Пе-
тар Александровић са прапорчиком. За мене
не остаде места.

— Седите и ви где год, Василије Михаи-
ловићу, рече Данило Ивановић.

— Ништа, ништа. Ја нисам тако уморан.

— Дођите код мене: места има довољно
рече штабни капетан. И по шуму, који до-
лажаше са његове стране, познао сам да ми
прави место.

— Немојте се узнемиравати, Михаило
Карловићу. Ево, ја седим, рекох му, па одмах
се сподобим на земљу.

— Али то непристојно вама! Седите овде.
И у тај час стаде куцати руком у добош.

— Благодарим вам, одговорих му ја.
Мени је и овде добро...

— Помрчина јака, да је ђаво носи! Чисто бode очи, рече штабни капетан.

— Заиста, поче Данило Ивановић. Но, ваљда ће скоро и зора.

— По пипању се могло познати, да је тражио часовник.

— Забадава се мучите, рече му прапорчик — нећете ништа видети.

— Зар, истина? питаше га подсмешно Данило Ивановић.

— Цела истина. Та не може човек честито ви свој нос да види, а ви хоћете сказаљку да распознате.

— Па шта је то чудно? Грађа је бела па сказаљке се морају распознати.

— Е, да покушамо.

— Ћутање је трајало неколико секунда. Сваки је био јако љубопитљив да дозна, колико је часова.

— Ама баш ништа се не види, промуца на последку Данило Ивановић. — Да ме човек убије, небих разазнати могао сказаљке; такав ми се мрак свалио на очи.

— А зашто то? Ја рекох да нећете ништа видети, рече прапорчик. Како би на овакој тами могли разазнати сказаљке! —

— Вас се баш іако твче да дознате колико іе часова? настави Никола Семеновић.

— Па?

— Запалите палидрвце — па онда ћете видети.

— Да л' нисте ви сишли с ума? оштро се осече штабни капетан; овде се не сме ни на глас говорити, а ви хоћете да палите ватру. Зар не знате да би іедно дрвце осветлило целу батерију! —

— Јесте, боме, іа сам погрешно, Михаило Карловићу, али нехотице.

— Но, овако ће бити боље да учинимо, господо, рекох им іа.

— Како? Како? повикаше сви у глас.

— Ево како. Да узмемо од добошара кремента и оцило, па да упалимо труд под огртачем. Тако се неће светлити ни најмање, іер не да огртач; а међутим Данило Ивановић може видети који іе већ час.

Таі моі проіект одмах усвоіше. Било іе три и по часа.

— Па, скоро ће већ почети и да свиће, рече штабни капетан. — Али нешто ми се іеднако пуши.

— И мени особито, додаде Петар Александровић, који до тога часа ни словца не проговори.

— Красна мисао! одазва се сад прапорчик, — да попушимо баш по једну. Господо, дајте овамо сабље.

Па одмах их пободе у земљу и покри огртачима тако, да изгледаше као неки мали дворцац. — Начини сад цигару, узе огњило и кремен, па уђе под огртаче.

— Е, господо, ко хоће да пуши, гунђао је он изнутра, па се мало час поче извлачити напоље из дворца.

Сви редом почеше улазити, и сваки је пушио. Само један штабни капетан није могао да се реши. Једва на последку, после много понуда и разлога, склони се и он — те уђе у наш дворцац, јер му се беше јако припушило.

— Кад се нешто ради, треба се и пошалити, рече он испод огртача.

— Мора бити да је красно унутра? запита прапорчик, јер је ктео да превари поштованог Михаила Карловића.

— Ништа друго, разлегаше се глас испод огртача, — само жалост велика што је овако тескобно, па неможе по вољи да се пуши.

— Али, како се нисам сетно тога, примети Петар Александровић; но најпосле гледајте ви те начините мало удеснији дворцац.

Га незнам како би се могло друкче удесити, него да се пребаце огртачи преко лафета.

— Шта је то? разлеже се у један мах глас капетанов иза нас. — Шта хоћете, да градите дворац на лафетама?

— Није, одговори му прапорчик, — него Михаилу Карловићу проктело се да попуши чибук, па сам ја тај пројект дао, како се неби могла ватра опазити; а наравно, таким начином и пушење би било много пријатније.

— А где је он?

— Пуши цигару под огртачем.

— Како то — под огртачем.

— Ми пободосмо сабље у земљу, па после тога пребацисмо одозго огртаче, те тако начинимо себи кавану. Сад је баш тамо Михаил Карловић... Погледајте само, ви ово нисте ни видели...

— А, господин прапорчик, викну штабни капетан испод огртача. А зар је било нужно да ме издате!

— Ха, ха, ха!... Шта, ви Михаил Карловићу; душе ми красно је то, — а јесте ли продуманили? питаше га Владимир Петровић.

— Па шта сам знао да радим друго? Баш ми се беше јако проктело да пушим.

— Да л' ће скоро да сване? питаше веома нестрпљиво капетан.

— Сад је баш четири часа; скоро ће већ и да сване, одговори прапорчик.

У тај мах севну. У тренутку се заблесташе топови, а около њих угледаше војници како се беху шћућурили све у гомилице, — па у час се опет смрче, као што беше и пре тога. Пред очима почеше се стварати кругови од точкова топовских. Кроз неколико секунда, страховито се разлегаше тресак, а за њим се зачу и фијукање ђулета.

Ја сам се био чисто пренеразно; али, и сви остали нису баш остали тако равнодушни и хладнокрвни, с тога, што добоши, на којима сеђаху, у један мах почеше потмуло звечати.

— Већ почињу, грчевито проговори Владимир Петровић, и пође к топовима.

— А, с које ли то стране пуцају? упита их штабни капетан.

— Мора бити са тедиухинских гора, рече Данило Иванович.

— Право вели; менџ се чини да је ђуле пролетило баш над нашим главама? додаде прапорчик.

— Шта, ви сте већ пребледили? рече смешљиво Петар Александровић.

— Треба приметити, да Петру Александро-

вићу није то била првина; он је многе бојеве омирисао. Још у Угарској ратовао је, и добио орден св. Ане четвртог степена, са надписом: „за храброст;“ одличје, које му беше дато за храброст, само је говорило да је он такав заиста; па с тога се није могло ни сумњати.

— Шта, ви као да муцате нешто? рече увређени Никола Семеновић. — Да видимо шта ће даље бити . . . .

Поче свитати.

Мало по мало, па угледасмо и целу околнву. Коњи почеше фркати и ударати копитама, исчекујући да им се донесе храна. И војници, који беху до тога часа у гомили, размилеше се. Један је легао потрбушице, па зева и протеже се; други је чистио огртач од блата; гдекоји опет крстио се побожно, сиремајући се да доручкује. Тамо опет лупају около коња и намештају им амове, а други приправљају убојни материјал.

Долина се поче расветљивати и напуни се маглом, кроз коју могосмо једва спазити неколике колебе и чоргунски камени мост, на коме је тога дана била главна појава из кржаве драме. Густе облаци од водене паре надносили су се над реком.

Мало затим зачуше се и топови; са тед-

іухинских гора осу се силна ватра, а одмах после тога поче іечати и Макензијева гора, коіа беше управ наспрам нас. Наскоро опет просу се са свију страна іака топовска ватра, а око моста одсіаікиваху сами баіонети кроз густу маглу.

Мало затим ето ти и ађутанта, коіи донесе заповест, да се батерија уклони за брдо, па кад тедіухинске горе буде заузела наша воіска, да пођемо преко чоргунскога моста и да се станимо иза горског насипа, коіи беше заузела у то време Француска артилеріа (топништво). Батерија се одмах уклони и тако ми не бисмо срећни да видимо боіа ни из даљине, а камо ли да будемо у њему самоме.

Кад се батерија већ намести, штабни капетан оде да разгледи како стоіи са муницијом, и да се сам собом увери, іе ли све спремно; а ми остали развиђосмо се око топова, поучаваіучи воінике, шта ће радити, ако се ватра изненадно отвори. Мало час, опет се сви скуписмо у гомилу код деснога батеријског крила.

— Па, неби шкодило да се што поіеде, рече весело Петар Александровић.

— Неби заиста, додаде штабни капетан.
— Има ли у вас што за іело?

— Да како да има! Та ми смо људи, морамо јести. Хеј добошару, донеси де братац из трећег сандука ону чинију.

Чинија се одмах донесе, па седоше на земљу сви у круг, погледајући је весело. У исти мах угледаше и стакло пуно ракије (вотке). Штабни капетан донесе га к устима па прозбори: „душа зна меру.“ И на мах поче стакло клокотати и вотка се пенушити. Затим пружи стакло суседу своме. И он сврши са њим јесту погодбу. Па онда пође од руке до руке, а у час после тога могао си спазити свакога да држи међу прстима коглет — (јело.)

— И ви увек имате јела, рече Михаило Карловић Петру Александровићу.

— Друкчије није — одговори му он; јер може лако бити да ћемо се овде бавити и до ноћи.

— А могуће је, да ће се још и поћити на тедиухинским горама, рече прапорчик, извадивши јело и по други пут.

— Све је могуће. — Али сигурно нећемо наћи ни тамо какву гостионицу —

— На то се не може ни помислити.

— Гледајте шта, господо, зар више не можете? рече Петар Александровић, покривајући чинију.

И опет се зачу топовски прасак а за њим одіек; и опет ђуле долети и удараше иза батерије, па одваљујући гране, оде у бездан.

— Ех, гледај, молим те, напаста! рече један војник. Да удари још мало ближе, одоше кола.

Чинија оста недокривена; а штабни капетан оде к батерији.

— И нас поздравеше, рече Никола Семеновић, упињући се да изговори те речи као у шали.

— Да л' није то наше ђуле, што пролети? рећиће Данило Ивановић. — Французи су сигурно са те стране. Па, погледајте: бразда којом ђуле просвира, показује да је дошло од те стране.

И показа руком управо на Макензијеву гору.

— Завста је тако, рекошо сви, разматрајући бразду коју је ђуле изрило.

— Гледај, молим те; још наше ђуле хтеде да нам дође главе, рече смешећи се Никола Семеновић.

На последку дође нам и Петар Александровић, који као што се чинило, не могаше тако лако да се растави са чинијом.

— А што се ви толико забависте с чинијом? упитаће га Александер Михаиловић.

— Тешко се заклапа, одговори им он гласом, који јасно показиваше да се није могао сетити да му се они тиме исмевају.

— Па подајте мајстору нека је поправи, настави прапорчик, устежући се од смеја. И, сигурно се са великом муком и одклапа, кад се тако тешко заклапа?

— Дакако, брате, одговори скоро шапћући Петар Александровић; сигурно се беше сетио, како је лако могао за ручком отворити, да му се прапорчик подсмева; па чисто се наљути и оде одмах неколико корака на страну.

Не прође ни пуна по часа, а ето ти капетана.

— Не верујем да ћемо бити данас на тедиухинским горама. — Ватра ће, чини ми се, да престане.

И заиста, избацаји топовски беху ређи. Наскоро се понови пуцњава опет као што беше и пређашња, — и опет, кроз неко време, стиша се. Тако се мењало још неколико пута, а ми не добисмо никаква налога да ступамо напред. Најпосле, око пет вечерњих часова, пуцњава сасвим престаде, и нама би заповеђено да се крећемо — али не напред, него натраг у долину....

Кад се вратисмо дома, беше већ у вели-

ко мрак. Одмах свршимо дужност батериску и упутимо се, као обично, штабном капетану да окончамо тај знаменити дан на кримском насељу са чајем и преферанцем —

Први чај учини, те заборависмо на прошлу опасност и ноћну стужу, која продираше кроз прозоре улепљене хартијом; сваки је био весео. Поче се разговор о ономе, што се догађало на прошлome путу. Појавише се разна мишљења о току и последицама ратовања. Војска се наша одмарала спрам француских утврђења — на тедиухинским горама; све то доказиваше очито, да ствари не иду као што треба. Али, у чему, како? то беше мучно погодити. Извештаја није било још никаквих.

— А ви, Петре Александровићу, — ви као да сте се прилично уплашили, кад је буре прозвиждало! поче прапорчик, кога је чај највећма од свију угрејао.

— Ко? Ја? чудећи се питаше Петар Александровић. — Ни најмање.

— Тако је, — ни најмање... А да ли је баш одиста било тешко заклопити у тај мах чинију?

— Разуме се. Узмите, па покушајте, да л' је баш тако лако.

— Опростите, Петре Александровићу!
Али признајте бар нешто...

— Никако.

— Е, па што нам не причате! Али, на сваки начин боље је што нисмо били потребни на теџухинским горама; јер та чинија, по свој прилици, остала би на једном месту, настави прапорчик, не ктевши слушати одговарања: -- Је ли тако, Петре Александровићу, а? —

— Оканите се тога! проговори срдито увређени Петар Александровић.

— Но, но, немојте се срдити! Нећу више. Карте, које удари о сто' штабни капетан, успокојише мало Петра Александровића, те смешећи се прозбори прапорчику:

— Држ'те се мене: сад да вам покажем како ја бијем.

Па почеше играти и сасвим заборавише на прошлост. Нису мислили ни на будућност, па заборавише и на оно, што ће им сутра дан на врат доћи; да л' им не дође још каква већа опасност?

Прошло је неколико дана.

Ми се сви скуписмо код прапорчика ***.
Штабнога капетана не беше дома; он је отишао био у бригадни штаб, да чује шта има

ново. За сво то време ми се забављасмо са грожђем, јер нам ручак није био баш најмаснији.

Дође и штабни капетан.

— Шта је ново, Михаило Карловићу? питаше га прапорчик.

— Много, одвећ много, одговори ми штабни капетан, смешећи се.

— Па шта је? Казујте — молим вас!

— Да почнем с овим: у I. батерији представљена су три официра да се награде, зато што су били одлични на дужности четвртога Августа.

— А који? Стојте, рече Данило Ивановић: — ето видите, за оних пет часова била је ватра. Тада погибе осам људи; а тетак *) је рањен.

— Дакле је тетак представљен? питао је прапорчик.

— Представљен за официра.

— Враг да га носи! Сад ће он још бити тетак подпоручика, рече прапорчик Николи Семеновићу, смешећи се.

— Па шта мислите — по годинама је скоро и нама тетак.

*) Тако су звали једнога од официра из I. батерије, најстаријега измеђ свију бригадних прапорчика.

— А да ли је ко из наше батерије представљен? питаше Петар Александровић.

— Па, зар смо и ми били у боју? примети прапорчик. — Једва нам је једно ђуле над главом прозвиждало, па и то двадесетхвати далеко.

— Устав Петра великога каже, — поче штабни капетан учитељским гласом: „ — ма и да једно једино ђуле прелети преко батерије, одмах треба и ту батерију сматрати као да је била у боју, — јер, случајно, то ђуле могло је кога убити.“ —

— Право и вели, примети Петар Александровић.

— Пролетело би можда и друго, па и треће — е, онда би се већ навикли, јер само је у почетку страх. Све једно је, пало пет људи мртвих, или десет; или најпосле ма и један. Оне, који остану живи, треба наградити . . .

— Е, па то онда треба и здраве читаве награђивати, — рече прапорчик смејући се — па ма да нису били ни од какве вајде у боју.

— А да кога би онда представили за награду — и зашто? питао је Петар Александровић.

— Зашто? За особита одликовања. — Али, кад неби било ни једнога особитога, а

ктеле би се награде за учествовање у боју давати, онда би требало представити све војнике, а не једнога или двојцу.

— Оно тако је, одазва се штабни капетан — али, помислите, — награде се не дају увек само за одликовање, него и зато, да се људи побуде на јунаштва.

— Како да се побуде? Зацело, кад би вас, да узмемо за пример, поставили за капетана?

— Е . . . . . муцкао је штабни капетан, смешећи се.

— Тако је, — да помислимо само, кад би вас представили за одличје, или само зато, што сте били у боју против непријатеља. — Али кажите ми, молим вас, који је између нас свију показао ма какво јунаштво, да заслужије и одличје четвртога степена?

— Па, зато питајте оне, који су представљени да се награде.

— А је ли ма ко из наше батерије представљен? питао је Данило Иванович.

— Представљен је — Петар Александровић, одговори му штабни капетан.

— Ко? Ја?

— Јест.

— А зашто? Стоји ли тамо! настави прапорчик. — Ето вам, Петре Александровићу.

вићу, вама је оно ђуле донело највише среће

И кад то изговори, насмеја се.

— Благодарим! настави врло опоро обрадовани Петар Александровић: — али, кад ћете ви већ престати од тога једа? — Је ли истина — је ли могуће да сам ја представљен, Михаило Карловићу?

— Јест, цела истина.

— А за што?

— Да добијете св. Анушку, трећег степена.

— С мачевима? питао је прапорчик, смејући се.

— Тако је.

Петар Александровић био је чисто збуњен. Готово из очију му је вирило, да се надао да ће добити тај чин, па зато и није био баш наизадовољнији; али опет прозбори у смеју:

— И то је добро.

— А јесте ли ви представљени? питаше прапорчик штабнога капетана, окренувши се њему.

— Погодите, био је скроман одговор штаб-капетанов.

— Разуме се, представљен је рече прапорчик. — Можемо ли вас, Михаило Карловићу, поздравити са чином капетанским?

— Можете.

— Али, поче опет прапорчик: — неби било згорег оквасити капетанство; еі, еі, неби хрђаво било.

— Причекајте мало, немојте се жестити, проговори штабни капетан, отежући гласом: — да видимо најпре шта ће бити.

— Е, па ето два стакла иза ваших леђи.

— За моји леђи, — за мном? . . . видите.

— Како ви мислите, Петре Александровићу, поче наново нестрпљиви прапорчик: — та зар да не оквасимо Анушку (орден св. Ане)?

— Окајте се ви мене! викну срдито Петар Александровић.

— Шта, окајте се. — Неће вас тако напразно проћи: донесите стакленце.

— Да видимо још шта ће бити.

— Како, шта ће бити? Разуме се већ — биће. . .

— Ви се правите врло високоученим, а шта знате? И комендовати неумете правилно, поче Петар Александровић, желећи зар тиме да покаже неко старешинство. — Да вас оделе са зводом — неби знали ни управљати.

— Ништа за то . . . ваљда ћемо се научити.

— Поговара се, поче опет штабни капетан — да ће да одреде по једнога од официра

батеријских за Севастопољ. По свој прилици, ви ћете ићи, Михаиловићу, јер сте млађи.

— Па шта? ићићу са највећим задовољством.

— Зар са задовољством? питаше га подсмешно Петар Александровић.

— Разуме се.

— Е, па зашто се не молите сами? Све вам је једно, кад ће вас свакојачко шиљати — те шиљати. Али, наравно, овако би већма показали да сте ваљан — служило би вам на дику.

— Да се намећем — то нећу никако, одговори прапорчик, који се не ктеде нигда показати да је сујевѣран. — Ништа грђе није... Знате ли ви за ону пословицу: „на службу немој да се гониш, а од службе немој да се клониш.“ Кад ме одреде — ићићу драговољно.

— Да видимо, рече Петар Александровић, како ћете заклапати чинију...

Прапорчик се само смешио.

— Смејте се, смејте. Доцније ћете имати кад и плакати.

— Де ла, брат јуначе, ниси девојка, подвикну прапорчик, коме је тај узвик био обичан кад се год уморио од силна разговора

— Још једну новину хоћу да вам кажем, господо, поче штабни капетан, — сутра мо-

жете сви отићи Владимиру Петровићу да примите новце за храну.

— Озбиља, упиташе га сви жељно.

— Зацело.

— Паметне разговоре пријатно је и слушати, рече прапорчик. — Хоћете ли да играте, Михаило Карловићу?

— Чекајте мало. Још се можете сити наиграти.

— Еј, само мало . . .

И тај дан, као и сви други, завршио се са преферанцом; јер им то беше сва забава. Игра није никако прекидана због службених послова, а још много мање шетњом и разговорима. Чим се прими месечна плата, одмах за карте. Од јутра до мрака; а по кад-кад и од мрака до зоре седло се за картом. Новци прелажаху сваки дан из једне руке у другу. Тога дана био је Александер Михаиловић најбогатији, јер је од свију новце купио био, па за исте после игре купи вино и закуске да угости друштво. Ујутру, наш Алекса Михаиловић нема ни гроша; сви новци пређоше у чпаг Петра Александровића, који паметно чуваше беле паре за црне дане. Али, неумолима судбина опустошила је и његову кесу; па се догађало да је обогатила Николу Семеновића — те опет

ето и вина и закуске. Тим начином прелазили су повци кроз чпагове свију играча, и на последку одлазили у руке продавцима бакчисарајским. — Сад је игра мало попрестала и очекивао се опет само срећан час. Па, кад има новаца, опет се почињаше картање са свом силом.

Тешко да би ко могао и представити себи, ккко ми је време било дуго и несносно, јер нисам играо карте. Чудновата живописна околина, мало ме је разгаљивала; али је и то наскоро престало. Већ сам скоро хладнокрвно почео гледати на природу, која ме је окружавала. Са нестрпљењем се изгледало на мир; јер онда би се имао човек чиме забављати. Па најпосле дошао је и жељени мир. Поче се живити. Наступише познанства. Јављају се разне прилике да човек сазна за живот. — Прође и пола године — познанства престадоше. Са великом муком стани се на једноме месту, па опет срце поче да луди за слободом, опет хоће да се макне. И жалост је то, борити се са бурним, номадским — ратничким животом. Ваљда је таква природа свакога војника. — Као што јабука, кад лежи дуго на једноме месту иструли и увене, тако и он слаби и трули, кад се одмара дуго од војничких послова.

Мене оправисти двадесет седмога Августа на северну страну Севастопоља, да донесем новце.

То ми је било веома мило, зато, што ми беше тим дата прилика, да изблиза гледам исполнску — њединствену у историји борбу два силна противника — да видим обсаду севастопољску. Што сам му се већма приближивао, тиме ми већа је за у срцу растајаше; тим сам жељније изгледао, кад ће да ми изиђе пред очи то славно место, — место, које је овековечено толиким ужасним бојевима — место, које је било места упорним непријатељима. — Ја сам уображавао да је Севастопољ нешто необично, али често се пренеразих, кад сам угледао са висине „северни град“, кад сам смотрио Севастопољ, који је још тада у животу био — кога ми је уображење Бог зна како насликало.

Велика туга спопаде ме. Жалостан појав угледао сам.

С једне стране одељују прокопи варош од северне стране; видео сам Севастопољ скоро у пола разрушен непријатељским бомбама и окружен земљаним шанчевима. У наоколо су биле красне шуме, које је изрио непријатељ, градећи прсобране — па изгледаху, као да их је земљоделац плугом изрио. Иза

тих сурих насипа, у тим шанчевима и бусијама проливена је силна крв, али су учињена и страховита јунаштва! У час се појави овде — онде дим; а мало после стаде се разлегати громовит тресак, па у вис одлетаху котурови — на мах се распрскиваху, и из њих полетише парчад од силних лубарда. (Ја сам био стигао с јутра, а тада је већ ватра малаксала). На северној страни угледао сам пазар и силно бело шаторіе; мало даље одатле гробље, покривено крстовима. Али, по крстовима неби могао човек нигда израчунити број умрлих, јер је испод једнога по десет њих заспало на вски. У час се видило како из града износе рањенике и мртваце на носилима, поред који иде жена плачући и наричући, сигурно за мужем.

Но, осим свега тога највећма ме је ужаснуо, кад сам дошао на северну страну, необични неред и врева. Овде видите матрозе где се муче, тамо на граду војнике који се обучавају у оружју; овде пуне куће убојним потребама — једном да кажем, така збрка, да човек не може да зна на мах шта је што. А да разгледате мало пажљивије — видели би да сваки зна и разуме свој посао савршено. Срећи би једва каквога пешачког о-

Фицира, да се шета безпослен, іер іе испра-
ћен у команду, с којом іе и дошао.

Кад сам свршио своі посао на северној
страни, и свратио у іедан ое оних шаторова
на пазару, спреим се и пођем у варош, іер
сам имао вољу да се састанем са неким мо-
іим друговима. Све ми іе било по вољи. Пу-
цњава іе, као што сам већ казао, била слаба,
па наравно, могао сам без икакве опасности
тамо отићи. Сувише, и іедан мој познаник —
официр — ктео іе да ме проведе.

Тек што смо пошли и само мало сврну-
ли с пута, да запалимо цигаре, зачу се іак
шум, комендири закликташе, воіници нас уз-
немирише, те смо морали излазити из дворца
Шум іе све іачи постаіао. Свуда се хитило
и спремамо оружіе, узимао убоіни прах и на-
мештало у ред. На моіе питање: „Шта то
значи? “само ми показиваху на челу красну
воіничку заставу.

И тако — іуриш!

(Краі првога дела.)

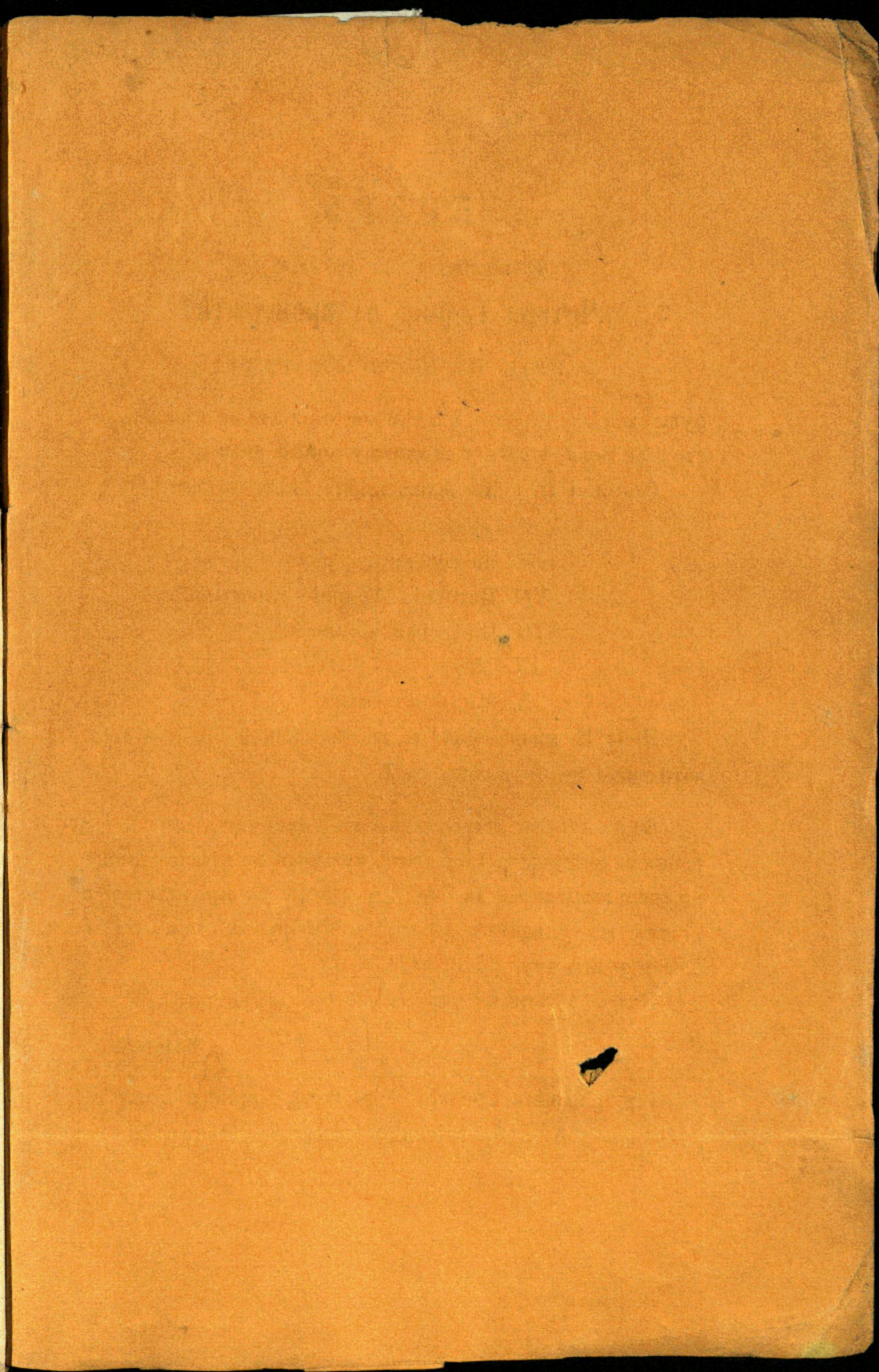
САДРЖАЈ ПРВОГА ДЕЛА.

I. Дан на поштанској станици.

II. Познанство са Кримом.

III. Варош Б***.

IV. Посао четвртога Августа.

Р19 СрТ 526/1.1

П О З И В

на предлату за II. књигу

„Четири године из прошлости“

(ЦРТЕ ИЗ КРИМСКОГ РАТА)

пуштам у свет, лепо молећи све пријатеље књижевности, да ме помогну у издавању овога дела.

Садржај II. и последње књиге биће овакав:

V. Јуриш.

VI. На северној страни.

VII. Историја Андрије Никитовића.

VIII. Последња чаркања.

IX. Мир.

X. Чудноват случај.

Цена II. књиге биће 6. гр. чарш. или 60. нов. а. в. зато, што ће бити већа од I.

Због дугога ишчекивања на уписнике, морало се овако задоцнити са I. књигом, па е тога би молио гг. скупљаче и пријатеље да бар сад ускоре са предлатом и пошаљу ми уписнике до конца Фебруара, како би II. одмах у штампу дати могао.

Имена уписника штамна ће се у II. књиги.

Издатељ.

I. Књига продаје се за 6. гр. чарш. а може се добити код А. Добровојевића књижара у Београду.